

LIGET

2017-2
február

TARTALOMJEGYZÉK [XXX.évfolyam 2. szám]

Kállay Géza A MAGASABB TÖRVÉNY	4
Handi Péter ÁTELLENBŐL	18
Birtalan Ferenc HALOTTAS INGEK REGÉJE	21
Hárs György Péter A SMITTÁL LÁNYOK	24
Ágoston Tamás LÁZÁR; MÁST NEM	26
Kapitány Máté ÉSZAKI KRIMI	31
Telléry Márton GYÜMÖLCSEVŐ	46
Virágh Szabolcs NÉMA SZAKADÉK; ANYTHING GOES	48
Csontos Márta IRÁNYTÉVESZTÉS	52

MIT MONDHATTAM AKKOR?

Szvetelszky Zsuzsanna | **TUDJA, HOGY VAN EZ...** 54

Varga Bence | **MATINÉ** 59

Szirmai Panni | **FELKÉSZÜLÉS** 64

Kőszeghy László | **„VÉGSŐ SORON URALHATATLAN”** 66
Beszélgetés Radnóti Sándorral készülő könyvéről

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kállay Géza,
Kiss Lajos András, Victor András

Kállay Géza

A MAGASABB TÖRVÉNY

– EMERSON ÉS A MENEKÜLŐ RABSZOLGÁK

2017-02-08 | ESSZÉ

Bőségesen van pénzen vett szolgájuk,
Őket rabként durva munkára fogják,
Mint egy szamarat, öszvért vagy kutyát:
Ők a magukéi, fizettek értük.
Most mondjam azt: legyenek szabadok,
És örököseiknek házasársai?
Miért izzadnának a terhek alatt?
Mint maguknak, legyen puha ágyuk,
Szájpadlásukat ugyanúgy csiklandja
Jó falat...? Erre maguk azt mondják:
„A rabszolga enyém”.
(Shakespeare: A velencei kalmár, IV. 1)

„Polgártársaim, ritkán szólalok meg közügyekben. Ezek általában undorítóak és fájdalmasak, és a beavatkozás kontárkodásnak hat, mintha a tudós hátat fordítana saját munkájának” – ezekkel a szavakkal kezdődik Ralph Waldo Emerson a rabszolgák ügyében tartott előadása 1854. március 7-én, a New York-i Rabszolgaság Ellenes Társaság ülésén.^[1] Másnap a New York Tribune teljes terjedelmében közölte a beszédet, lelkiismeretesen megörökítve a közönség reakcióit is. Az Egyesült Államok hivatalos nemzetközi elismerésénél épp csak húsz évvel fiatalabb Emerson, aki már huszonegyedik évében, első nagy európai körútja előtt, 1833. december 22-én lemondott unitárius lelkészi állásáról, az 50-es évek közepére beérkezett szerző: rendszeresen tart filozófiai, irodalmi és teológiai tárgyú nyilvános előadásokat

Bostonban és más nagyvárosokban, tekintélye egyre növekszik, mérvadó gondolkodónak számít. Az okot, miért nem hallgathat közügyekben, előadása végén adja meg: „az ember nem határolhatja el magát korának kérdéseitől. Gyűlöletes volna, ha beérnénk a védekező állásponttal. A szabadság minden bátor és öntudattal rendelkező ember keresztes hadjárata – minden művelt ember elbeszélő költészete, új vallása, lovagi énje [...] abban az órában, amikor az Egyesült Államokat veszedelem fenyegeti és sárkányok szállták meg”. Mi ez a veszedelem, milyen sárkányokról van szó?

szabadság és szolgaság

Valami sorsdöntő változás érlelődik a fiatal Államokban. Emerson a *Természet* [*Nature*, 1836], az *Önbizalom* [*Self-Reliance*, 1841], a *Költő* [*The Poet*, 1844] és egyéb, legalapvetőbb eszméit magukba

foglaló esszéinek egyik legfontosabb felismerésével kezdi előadását: „az egyetlen, amely egy intellektuális beállítottságú személynek sohasem bocsátható meg, ha nincs tisztában saját feladataival, ha gondolatait másoktól veszi. Mert hiányzik belőle a képesség, hogy bátran saját elképzelésekkel álljon elő, ostobán ismétli mások jelszavait, s ebben az elme kimerül és elhülyül, hiszen még ennek felismerésére sem képes saját, megélt, eredeti tapasztalatok nélkül; nyilvánvalóan itt a természetes elme működése is teljesen kizárt; az ilyen ember minden ereje és tehetsége abban merül ki, hogy szorult helyzetbe hozza önmagát, mert képtelen kilépni tanára cipőjéből. Azt mondogatja, amit szeretne, ha elhinnének, de ő maga sem ismer. Én általában tudósok és diákok között hirdetem nézeteimet, az ő gondolataik ápolásáért tartom magamat felelősnek, és csak akkor érzem, hogy komolyan érint valami, ha egy közügy órájuk van komoly hatással. Mindenki ahhoz a bizonyos csoporthoz, osztályhoz szól, amellyel együtt dolgozik, s amelyet többé-kevésbé megfelelő módon képvisel.” De a sajtó „csendes forradalma”, a napi újság, mintegy a „második, szellemi reggeli” jóvoltából mindenki ehhez az osztályhoz tartozhat; ezt a „reggelit” a kis újságárus fiú osztogatja két centért reggelenként, például a hajnali munkásvonaton. Emerson tehát minden olvasó és gondolkodó emberhez szól, azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy sikerül valami eredetit mondania a kialakult helyzetről, bár nem szakembere a napi politikának. A rabszolgaság intézményének elviselhetetlen szörnyűsége előtte is csak fokozatosan világosodott meg, közvetlenül a menekülő, az északi államokban menedéket kereső emberek láttán. A beszéd azonban több, mint buzdítás a rabszolgák befogadására és védelmére, több, mint a gazdasági és politikai nyereség reményében propagandát kifejtő politikusok bírálata. A filozófus, teológus és költő Emerson a szabadság és szolgaság mélyén meghúzódó erők rétegeit kutatja. Arra kíváncsi, egy magát kereszténynek valló ember hogyan juthat olyan lélektani helyzetbe, hogy nem látja világosan a menekülők nyomorát, a rabszolgaság és a kiszolgáltatottság ordító igazságtalanságát egy olyan országban, amely néhány évtizede vívta ki függetlenségét, s amely magára a világ leghatalmasabb szegleteként hivatkozik. Arra keres választ, milyen erők eredőjeként emelkedhet törvényerőre valami, ami törvénytelenység egy magasabb törvény szempontjából.

youtube.com

„Nos, uraim, eddigi életemet úgy éltem le, hogy nem szenvedtem az amerikai rabszolgaság semmiféle kellemetlen következményétől. Sohasem láttam, csak néhány pillanatképét kaptam el szemem Floridában és Karolinában, de ezek nem tettek rám nagy hatást. Sohasem hallottam az ostort, és sohasem éreztem, hogy nem beszélhetek és cselekedhetek szabadon, amíg négy évvel ezelőtt Mr. Webster, nagyhatású személyes befolyása révén, nem hozta országunkra a Szökött Rabszolgákra vonatkozó Törvényt.”

rabszolga fogók

1850. március 7-én Daniel Webster, Massachusetts egyik szenátora nagy beszédet tartott a Capitoliumban, az amerikai parlament szenátusában. A beszéd az úgynevezett új „Kompromisszum” mellett érvelt, amely a szökött rabszolgákra vonatkozó határozat kedvéért született. Ez a megegyezés a déli államok képviselőinek állandó panaszáradatát akarta csökkenteni. A déli gyapotültetvényesek küldöttei azokról a hatalmas károkról szónokoltak, amelyek ültetvényeiken az egyre szaporodó rabszolgaszökések miatt keletkeztek. Az egész Egyesült Államokat érintő gazdasági károokra hivatkoztak, és kétségtelen, már az 1830-as évekre a gyapot-export minden egyéb amerikai termék exportjának a kétszeresét tette ki. Ezért a Kompromisszum „lelkét” a menekülő rabszolgák elleni törvény képezte, amelyet egyszerűen „Menekülttörvény”-nek (*Fugitive Law*) neveztek. A törvény szerint a hivatalos szervek képviselőinek kötelességük az északi államokba menekülő rabszolgákat letartóztatni és visszatoloncolni gazdáikhoz. A kötelességszegőket 1000 dolláros (ma kb. 30 000 dollárnak, azaz egy szerényebb évi fizetésnek megfelelő) pénzbírsággal fenyegették, a jól teljesítő „rabszolga fogókat” (*slave-catcher*), „vérebeket” (*bloodhound*) – sok északi is hívta őket – fejenként 10 dollár jutalommal kecsegtették. Egy déli gazdának elég volt megesküdni a helyi bíróság vagy elöljáróság előtt, hogy az elfogott fekete: rabszolga, és az övé, és már vihette is haza az ültetvényre – akár a több éve szabad feketét is. A „gyanúsított” menekült nem kérhetett tárgyalást és semmiféle jogsegély nem állt rendelkezésére. Aki menekülő rabszolgát befogadott, rejtegetett, neki ételt vagy italt adott, hat havi

börtönre és – szintén – 1000 dollárra volt büntethető.[2] Az 1852-ben megjelent és rögtön 300 000 példányban elkapkodott *Tamás bátya kunyhója*, Harriet Beecher Stowe nálunk is jól ismert könyve erről az időszokról szól.

A rabszolgák ügye – és a bánásmód az indián őslakossággal – a lassan életre kelő amerikai demokrácia egyik legnagyobb ellentmondása volt. A gyökerek az Egyesült Államok születéséig nyúlnak vissza; a rabszolgáknak bonyolult és fájdalmas történetük van. „Ezeket az igazságokat maguktól értetődőnek tartjuk – hangzik a Thomas Jefferson által megszüvegezett Függetlenségi Nyilatkozat 1776. július 4-i változatának második bekezdése –, hogy minden ember egyenlőnek teremtett: hogy a Teremtő mindenkit elidegeníthetetlen jogokkal ruházott fel; ezek között pedig ott van az élet, a szabadság és a boldogulás[3]: és hogy ezek a jogok érvényesüljenek, kormányokat iktatnak be az emberek számára, amelyek igazságos felhatalmazásukat a kormányzottak egyetértésével nyerik el; s ha bármikor valamelyik kormányzati forma ezeket a célokat rombolja, a nép joga megváltoztatni, eltörölni ezt a kormányt és újat beiktatni, olyan elvek alapján, s a hatalom olyan formáiban, amelyek szerint a nép biztonsága és boldogsága leginkább megvalósíthatónak tűnik”. A Nyilatkozat, a későbbi amerikai Alkotmány alapelveit megfogalmazó, a tizenhárom állam elszakadását legitimizálni kívánó dokumentum körüli négynapos vita egyik legfőbb témája – Jefferson *Életrajzának* tanúsága szerint – épp a rabszolgák kérdése volt: „azt a cikkelyt, amely Afrika lakosságának rabszolgasorba hajtását elítélte, ki kellett húzni Dél-Karolina és Georgia kedvéért, ők ugyanis sohasem igyekeztek mérsékelni a rabszolgák behozatalát, épp ellenkezőleg, folytatni akarták. Északi testvéreink [értsd: az északi államok képviselői] is kissé kényelmetlenül érezték magukat a bíráló hallatán, mivel – bár nekik nagyon kevés rabszolgájuk volt – másoknak viszonylag sokat szállítottak.”[4]

Hulton Archive/Getty Images, huffingtonpost.com

Az ellentmondás tehát már az Egyesült Államok történetének kezdetekor jól érzékelhető volt: a rabszolga vagy „nem Isten teremtménye”, azaz „nem ember”, s nem vonatkozik rá a három „elidegeníthetetlen jog” és az „egyenlőség”. Vagy vonatkozik rá, de akkor nem maradhat rabszolga. A fekete lakosság sorsa hírhedten „Észak” és „Dél” polgárháborúig fokozódó megosztottságához vezetett, de a rabszolgaság intézményét olyan kemény, egész Amerikára kiterjedő gazdasági érdekek védték, hogy a „rabszolgák felszabadításának” szép eszméje is a rabszolgatartó és a nem-rabszolgatartó államok súlyos gazdasági ellentéteinek részeként merült fel; nem annyira mint cél, inkább mint eszköz. Az északi államok attól rettegtek, hogy a Dél szuverén, önálló államot hoz létre, beláthatatlan gazdasági és politikai következményekkel, és joggal gondolhatták, hogy az akkor már több mint hárommillió fekete lakosság

háború esetén melléjük áll. Természetesen voltak, akik nem érdekből képviselték a rabszolgák ügyét, különösen az északi „abolicionisták”, az „eltörlés”-pártiak radikális csoportja, az 1833-ban alakult Amerikai Rabszolgaság Ellenes Társaság William Lloyd Garrison vezetésével. (Emerson beszéde végén „tisztelettel” köszönti a Társaságot, és biztosra veszi, hogy sokan csatlakoznak hozzá.) Garrison nyíltan hirdette, hogy az Amerikai Alkotmány cinikusan pártolja a rabszolgatartást, amely ellenkezik a keresztény vallási elvekkel (ugyanígy felkarolta a női egyenjogúságért folytatott küzdelmet). A Társaság alapítói között volt Ellis Gray Loring bostoni ügyvéd is, Emerson régi iskolatársa és barátja, aki fő jogi tanácsadóként közreműködött, amikor Emerson 1844. augusztus 1-jén Brit Nyugat-India fekete lakosságának emancipációjáról tartott előadást.[5] Az amerikai törvényhozás – elsősorban többségi támogatás mellett – azonban beletörődött, hogy az Egyesült Államokban kétféle állam létezik: olyan rabszolgatartó déli államok, mint Virginia, Georgia vagy Mississippi, és ún. „szabad” államok, mint Massachusetts, New Jersey vagy Pennsylvania, ahol nem volt legális a rabszolgatartás, sőt, Loring a legfelsőbb bíróság előtt képviselte az álláspontot, hogy aki Massachusetts földjére lép, automatikusan szabad emberré válik.[6] 1820-ban, amikor Missouri rabszolgatartó államként bekerült az Egyesült Államok szövetségébe, megszületett az ún. Missouri-kompromisszum, amely kimondta, hogy – az egyensúly megőrzése érdekében – új államokat csak párosával lehet felvenni az „Unióba”: ha egy állam úgy csatlakozik, hogy abban legális lesz a rabszolgatartás, akkor vele egy időben fel kell venni egy olyan államot is, ahol majd nem. Az amerikai Képviselőház („Congress”), majd a Szenátus 1854 márciusában azonban már javában tárgyalta a Kansas-Nebraska törvényt, amely felfüggesztette a Missouri-kompromisszumot, s azt mondta ki, hogy Kansasban és Nebraskában egyaránt a 21 évnél idősebb fehér férfiak szavazata döntse el, törvényes vagy törvénytelen lesz-e a rabszolgaság.[7] Emerson beszédének közvetlen előzménye ez a törvény, amely – mint előadásában mondja – „végre tágra nyitotta a szemünket”, míg a Menekülttörvény azért tett sokat, hogy leoldja „az emberek szeméről a ragasztót”.

akár a száját is befoghatja

Az egyik fő „ragasztóoldó”, a szemek felnyitója a fent említett Daniel Webster volt, de úgy, ahogy Emerson szerint a gonosz indulatok általában működnek: megoldandó feladattá avatnak

valamit, amit eddig inkább a szőnyeg alá söpörtünk, s ezzel a gondot képező elemeket hozzáférhetővé teszik a jó erők számára.[8] Webster 1850. március 7-én tartott beszédét hatalmas várakozás előzte meg; a Szenátus karzata roskadozott az újságíróktól és a kíváncsi polgároktól. Webster eminens szónok volt: mélyzengésű baritonja, szellemes előadásmódja, kiváló érvelési technikája miatt sokan csak „az isteni Daniel”-ként emlegették. Előtte déli politikusok szólaltak fel; természetesen a rabszolgaság intézményének fenntartása mellett érveltek. Mit fog mondani a már akkor a legliberálisabb állam szenátora, Boston egyik büszkesége? „Elnök úr – kezdte Webster halotti csöndben –, ma nem úgy szeretnék szólani, mint egy massachusetts-i, sem úgy, mint egy északi, hanem mint egy amerikai, a Szenátus tagja... az Unió megőrzése érdekében szólok”. A háromórás beszéd – az államok közötti kiegyezés és béke nevében – végső soron a rabszolgaság mellett foglalt állást. Amikor az újságírók távirati beszámolóit elérték az északi városokat, a demokraták legtöbbször mélyszégyenű csalódásának és megvetésének adott hangot. Emerson ekkor ezt írta mindennap szigorúan vezetett naplójába (amelyet „szellemi bankszámlájá”-nak nevezett, mert legtöbbször ezt lapozgatva írta előadásait és esszéit): „A jóérzés nevében Mr. Webster ezekkel a szavakkal egyszer és mindenkorra akár a száját is befoghatja. A *szabadság* szó Mr. Webster szájából úgy hangzik, mint amikor egy kurtizán azt mondja: *szerelem*.”[9]

gettysburg.edu

1854-ben Webster már két éve nem él. Emerson március 7-i előadásában az Arisztotelész *Retorikájában* megfogalmazott etikai alapelv szerint ítéli meg Webster szónoklatait: az elhangzott beszéd elválaszthatatlan a szónok jellemétől.^[10] Másrészt a – bensőségesen ismert^[11] – kanti morálfilozófia talaján áll, hiszen Kant szerint „semmi sem gondolható el a világon, sőt, azon kívül sem, amit minden megszorítás nélkül jónak tarthatnánk – az egyetlen kivétel a jó akarat. Az értelem, a szellem, az ítélőerő, bárhogy nevezzük is a szellem *adottságait*, vagy a bátorság, az eltökéltség, a szándék szilárdsága mint a *vérmérséklet* tulajdonságai, mindezek kétségkívül sok tekintetben jók és kívánatosak; ám rendkívül rosszak és károsak is lehetnek, ha nem jó az akarat, amely felhasználja e természeti adottságokat, s amelynek sajátos minőségét ezért *jellemnek* nevezzük.”^[12] Emerson Webster jellemével több oldalon át foglalkozik. Webster az ékesszólás mestere volt. Úgy tudott személyes hangot megütni, hogy a tényeket mindig tiszta formájukban mutatta be, ezért „csodálatos haragja, amikor a szeme lámpásként gyulladt ki, az ügy érdekében felkorbácsolt haragként” tört föl. Úgy illesztett egy-egy részletet az egészhez, ahogy egy „asztalosmester” csúsztatja rés nélkül egymáshoz az alaposan megmunkált elemeket, miközben rendíthetetlenül állta meg a helyét, akár egy tölgyfa vagy hegycsúcs. „A törvény emberének, a Szenátus tagjának született”. A fejében a megfelelő helyekre sorakoztatta a jól szétválogatott gondolatokat, és amit helyesen látott, másokkal is meg tudta láttatni. „Ó, nagy kiváltság az ékesszólás adománya!”. Hálával tölti el az embereket, ha „tiszta és egyszerű nyelvre fordítják le nekik az igazságot”. Méltán vívta ki az emberek csodálatát, és sokáig maga Emerson sem volt kivétel.

rossz ügy szolgálatában

Működésbe lépett azonban az egyik legkárosabb folyamat, amely embert elsodorhat: mindazok, „akiknek nincs önbecsülésük és határozott egyéniségük”, akik nem önállóan gondolkodnak, az Elnököt is beleértve, Webster áldozataivá váltak, mert a nagy név „mögé bújtak”, átvették a véleményét, papagájként ismételték szavait, mert így kényelmesebb volt. „Ha [Webster] a feje tetejére állt, akkor ők ebben is követték”, ami mindig a könnyebb megoldás. „Nos, uraim: nem tévesztem őt össze az otromba és alpári politikusokkal”, hiszen köztudott, „hogymindig találunk olyanfajta becsvágyat és hitványságot, amely tömegek tudatlanságára és nemtörődömségére épít”. A hitványak úgy használják ki a műveletlenséget és az érdektelenséget, mintha cipőkanál lenne, amivel könnyebb felhúzni a lábbelit. Webster távol állt ettől, de még veszedelmesebb, amikor olyan képességek, mint az övé, rossz ügy szolgálatába kerülnek. Webster erkölcsi érzéke mondott csődöt. Talán „a politika gonosz befolyása, megrontó ereje vagy egyéni gyengeség révén” nem vette észre, hogy az értelemnek józanságot és helyes irányt, egységet és megfelelő ellenőrzést az „erkölcsi természet” ad. Emerson ismét a kanti etikát idézi föl, majd megszólal benne a költő, aki irodalmi mércével is mér: Webster „gondolatai sterilek lettek – magyarázza Emerson –, és többé egyetlen valamirevaló mondatot, egyetlen értékelhető aforizmát sem találunk a beszédeiben, amely megállná a helyét egy irodalmi szövegben”.

independent.co.uk

„Ma este lesz négy éve”, hogy „Mr. Webster súlypontját áthelyezve a rabszolgaság mellé állt – idézi fel az egyre lelkesültebb előadó a drámai pillanatot –, és személyes tekintélyét arra használta, hogy a Menekülttörvényt átsegítse”. „Az amerikaiakról úgy tartják, hogy az eredményességet, az ügyességet, sőt az ügyeskedést túl nagyra értékelik, a tisztességet túl kicsinyre. Nos, az ország hibája és vesztesége ugyanaz, mint Mr. Websteré: fontosabb a fizikai és szellemi képesség, mint a jellem”. Senki sem kételkedik abban, hogy Massachusetts eminens szenátora jó beszédek tudott tartani. Abban sem, hogy a Dél érdekében fel lehet hozni néhány érvet. „Mindig lesznek ügyes szövegek és gondolatok és érvek”, de mindig az ember alapvető beállítottsága és belső érzéke, a fő irányt megadó szellemi magatartás, viszonyulás dönti el, valaki a helyes vagy a helytelen mellé áll-e. „Ki kérdőjelezné meg egy okos és tetszetősen érvelő ügyvéd képességeit, amikor egy pártot védelmez, vagy egy peres ügy egyik vagy másik oldalát képviseli?” De „a kérdés, amelyet

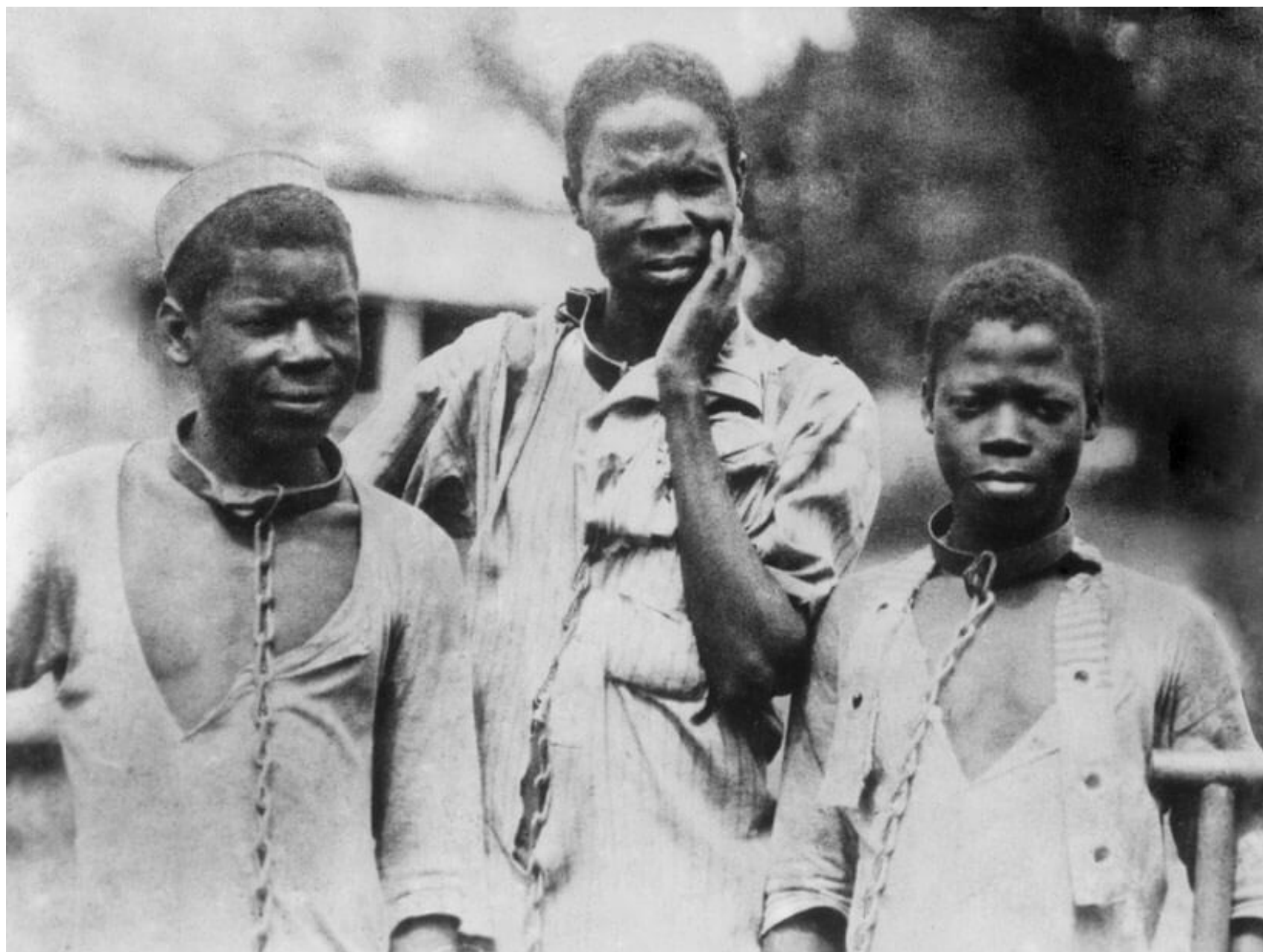
a történelem tesz majd föl az utolsó órában, megelőzi az összes többi: amikor muszáj valamelyik oldalra állni, amikor az ellentétes erők összeütköznek, a kérdés ez: hol állunk? Hol találjuk magunkat? „A fontos elvek, az emberség és emberiség, az igazságosság oldalán vagy az erőszak, a gyalázkodó beszéd, az elnyomás és a káosz oldalán?” Vagy egyszerűbben: „Az emberért vagyunk-e, az ember javára, vagy a bántására és kárára? A kérdés az volt, vajon úgy kezelik-e az embereket, mint az állatbört, vajon a feketék[13], Spanyol Amerika [Dél-Amerika] őslakosságához hasonlóan, csupán pénzen mért egyedekké, árucikké válnak-e. Vajon ezt az intézményt, ami valamiféle pokoli őrlőmalomként, gyárként élő embereket *emberszabásúakká*, majmökká szab át, fenntartsuk-e, bővítsük-e, és Mr. Webster és az ország a csempésztörvényt választotta. A züllés által felszabadított gonoszság végtelen. Mindenki egészen más lépést várt Mr. Webstertől. Ha valaki akkor, abban az órában akkora jelentőséggel rendelkezett volna az országban, mint ő, mindenkit észhez tudott volna téríteni. De egyetlen pillanatnyi szünet sem adatott. Mr. Webster mélyen beleásta magát mindabba, ami visszataszító a szabadság és a jó erkölcs szempontjából. Valami jól irányzott merénylettel az egyház, az értelmiség és az ifjúság erkölcsi érzékét is megrontotta. [Taps][14]”. Webster ezt úgy érte el, hogy „mélyen hajbókolt a Keresztény Egyháznak, minden vasárnapi illedelemnek eleget tett, de amikor az etikára és az erkölcs parancsaira emlékeztették, őszintén kifejtette, hogy nem hisz egy magasabb törvény elkötelező erejében”.

a lelkiismeret törvénye

A „magasabb törvény” kifejezésnek ekkor már több értelme is terjedőben volt. Jelentette egyrészt a kereszténység egyik törvényét, amely az üldözöttek befogadására, megsegítésére, az egymás iránti szeretetre, az emberek Isten előtti teljes egyenlőségére vonatkozik. Például amikor 1851-ben egy Shadrach nevű szökött rabszolgát megmentettek üldözőitől Bostonban, a *Courier* című konzervatív lap elítélte „a magasabb törvény”-t hirdető bátor lekipásztorokat, név szerint Charles Sumnert, Theodore Parkert és George Thompsont és „bandájukat”. [15] De terjedőben volt az az értelem is, amelyben Henry David Thoreau – maga is elkötelezett rabszolgamentő – használta 1849-ben megjelent, később nagy hírnévre szert tévő előadásában a polgári ellenállásról. [16] Ebben a „magasabb törvény” a lelkiismeret törvénye: egyetlen kormány sem kényszeríthet senkit, sem törvénnyel, sem semmilyen más úton, hogy az egyén a saját lelkiismerete, jó meggyőződése ellen cselekedjen, bárminek eleget tegyen. Azt hiszem, Emerson, Thoreau egyik fő pártfogója és barátja mindkét értelmet hagyja érvényesülni. Emerson hosszan ecseteli, hogyan kriminalizálta a Menekülttörvény nemcsak a rabszolgákat, hanem az emberiség és a „magasabb törvény” nevében cselekvő fehér lakosságot is. Aki a szövetség, az Államok egységét félti – s az „unió!” felkiáltás „siralmas ismételtetése” Emerson szerint egyetemekre, művelt emberekre és a vallási vezetőkre egyaránt jellemző –, az bizony elkésett, mert a szétesés már megkezdődött, a megosztottság napnál világosabb, az Uniónak már egy ideje vége van. Mára a „nemzeti egység” hangoztatása nem jelent többet: „értsünk egyet a törvénytelenységben, mások kihasználásában”. A kiáltozás csak azt mutatja, hogy az élők között sokan pusztán „anyaggá” merevedtek, hogy egy bűntény már nem borzaszt el senkit, és hogy amit „vallási érzék”-nek, „helyes ítélőképességnek” nevezünk, egyszerűen megsemmisült a maga „régis tisztaságában”. Ez a sárkány, amely fenyegeti Amerikát. „Mi magasan képzett kultúrnépként tekintettünk önmagunkra, de úgy tűnik, a hasunk megszökött, és elszaladt a szívünkkel és a lelkiismeretünkkel”.

Emerson ezután arról számol be, hogy furdalta a kíváncsiság, a „whig”-eket, a konzervatív politikusokat (a későbbi republikánusokat) mi vitte rá, hogy eljuttassák azt a szerepet, amelyet a Menekülttörvénnyel kapcsolatban eljátszottak. Felkereste néhányukat – akiket a többségnél józanabbnak, meggondoltabbnak tartott –, s rendre azt a választ kapta, hogy a whigek „nem érznek elég erőt magukban, hogy kellően ellensúlyozzák a demokraták előretörését az országban.” Úgy ítélték meg a helyzetet, hogy minden „a fékevesztett szabadosság, szélsőséges felforgatás felé halad”. Lassítani igyekeztek a szakadék felé száguldó szekeret. Arkansas és Karolina [17] mellé álltak, hogy megmutassák, így még mindig erősek, és ezzel késleltessék az általános romlást. „Uraim – kezd hosszabb és egyre filozofikusabb eszmefuttatásba

Emerson –, én tiszteletben tartom a konzervativizmust. Tudom, mennyire mélyen beleivódott a természetünkbe, és mennyire bajos lerázni magunkról. Mindannyian konzervatívok vagyunk – mindannyian, lényegüket tekintve, félig whigek, félig demokraták. Hamarabb rúgjuk el magunkat erről a földgolyóról, vagy ugrunk ki a bőrünkéből, mintsem hogy megszabaduljunk a whigségünktől vagy a demokratáságunktól. A természetben két fő erő működik: a sors és a szerencse, a szükségszerűség és a kiszámíthatatlanság, a dolgok rendje, és az akarat, vagy a kötelesség, a 'lehet, szabad' [*may*] és a 'szükséges, kell' [*must*], s mi ezen ellentétes erők küzdelme által létezőnk. Egyfelől megvan bennünk a kötelességtudás és az érzék a helyes cselekvésre: a „szabad” és a „lehet”. Másfelől ott van az alapvető szükségletek kielégítésére vonatkozó „kell” is. A politikában a whig azt helyezi előtérbe, ami volt, elmúlt: a régi szükségleteket. A demokrata, a reformer valami jobbat részesít előnyben, a valóban jót, a 'lehet'-eket, a 'szabad'-okat. [...] De tudatosítsuk magunkban, hogy messze a szegénység és az étvágy leküzdése, azaz a 'kell' fölött áll az emberi ösztön, ami arra készlet, hogy felkeljünk – és segítsünk embertársainkon.”

prweb.com

Sokan az Alkotmányra hivatkoznak, folytatja Emerson, amelyben „nem szerepel a 'rabszolga' szó” – de ezen most csak azok örvelezhetnek, akik bűntényeket akarnak elkövetni ennek védelme alatt. Vagy hivatkozunk a Legfelsőbb Bíróságra? „Ó remek törvényeket, kitűnő törvényeket hoztak – mondja gúnyosan Emerson –, amelyek kiválóak a bárányok számára. Csakhogy a bírót a farkasok közül választották, aki a törvénynek rabszolgai értelmezést adott” [*Taps és nevetés*]. „Azt hiszem, sajnós, senki sem fog egyetlen korábbi megállapodásra, törvényre, szövetségre támaszkodni, olyanokra, mint a szentségek rendje, egyházak vagy a Biblia, hiszen akkor már elhangzott volna, hogy keresztény ember nem tart rabszolgát, de a keresztényeknek igenis vannak rabszolgáik! De ha vannak rabszolgáik, akkor nem olvasták a Bibliát! De épp azért olvassák a Bibliát, hogy fenntartsák a rabszolgaságot! Ha a rabszolgaság jó, akkor a gyűjtogatás, a lopás és a gyilkosság is mind jó, és az Egyesült Államoknak ezeket támogatnia kell. [*Taps*] Ez mind azt mutatja, hogy sem formák, sem alkotmányok, sem törvények, sem semmiféle szövetség

nem jó önmagában. Az ördög kényelmesen befészkel magát mindegyikbe. [Taps] Az egyetlen remény egy-egy ember saját életében van. A törvények mit sem érnek anélkül, hogy lojális állampolgárok be ne tartanak. Ha Krisztust akarjuk megérteni, Krisztusnak a szívünkben kell lennie. [Taps] A most zajló események azt értetik meg mindannyiunkkal, hogy csupán ki-ki maga lehet a rabszolgaság védőgátja. Ha a szabadság ügyét akarjuk felkarolni, nem ostobán másokban kell bizakodni. Nektek kell erődökké és harcosokká válnotok – ti magatok legyetek egy-egy Függetlenségi Nyilatkozat – az alapokmány, a csata, a győzelem.” [Taps]

A szabadság nem olcsó.

Emerson, az *Önbizalom* [Self-Reliance] szerzője külön kitér arra: csak az alkalmas, hogy közösségben éljen, aki önmagáért felel, saját, jól megalapozott véleménye van, amely mellett önálló

elmeként érvelni tud. Ezt New York-i közönsége számára így „fordítja le”: minden egyes ember akkor védi New York törvényeit igazán, ha azokat saját értelme és lelkiereje szerint gondolja át; csak így lehet minden rossz ellensúlya és az igazság képviselője: „ezért létezik egy-egy lélek ebben a világban”. És megszólal az az Emerson is, aki a hivatalos egyházaknak hátat fordítva saját istenhitet alakított ki: „Ha bármikor egy ember arra a felismerésre jut, hogy számára nincs egyház, csak egyszerű reggeli imádsága, nincs más alkotmánya, mint az a készsége, hogy mindenkivel igazságos, és jót igyekszik tenni, hogy nincs más szabadsága, mint az elszánt akarat, hogy helyesen fog cselekedni, akkor segítség és szövetségeselek érkeznek majd hozzá, mert az egész univerzum örökkévaló alkotmánya az ő oldalán áll. Nincs értelme leszavazni a gravitációt és az erkölcsöt.” [Taps] Emerson egzisztenciális emberségben és jóságban hisz: „az ember nem bűntényekre és tolvajlásra született”, mert az, „aki bűntényt követ el, létének célját rombolja le.” „Azt hiszem, ez minden térfélen tapasztalható: az elnyomás eltorzítja az erkölcsi éleslátást, és bár az értelem tovább termel valami erkölcsnek kinéző valamit, a józanságot éri támadás, az ép elme omlik össze.” És Emerson a szabadság kivívásának hazai és nemzetközi példáit kezdi sorolni, még az 1848-49-es szabadságharc utáni megtorlásban vergődő Magyarországot is említi. „A szabadság nem olcsó. A szabadság az emberi tökéletesség eredménye.” Emerson – és ezzel már sok kortársának, például Nathaniel Hawthorne-nak is nehéz volt egyet értenie – hitt abban, hogy „azok az egyetemes elvek, amelyeken a világ nyugszik, összeegyeztethetetlenek a rabszolgaság intézményével; ez garantálja, hogy meg fog bukni.” A rabszolgaság intézményét csak egy mindkét oldalon hatalmas vesztségeket követelő, négy évig tartó véres polgárháború számolta fel; a mindenki által elfogadott rabszolga-felszabadításról szóló törvény 1868-ban, a minden felnőtt férfinak „fajtól, bőrszíntől és megelőző szolgálattól függetlenül” szavazati jogot biztosító határozat („a tizenötödik alkotmánykiegészítés”) 1870-ben jelent meg.[18] A mindennapokban a lassú emancipációt is csak hatalmas nehézségek árán lehetett megvalósítani; a szenvedés, a megaláztatás, a létbizonytalanság, a félelem, a menekülés olyan sárkányok, amelyeknek szüntelenül és mindenütt újránó a fejük. Hát nem tudta ezt Emerson?

thedailybeast.com

Azt hiszem, tudta. De mit tegyen egy értelmiségi, aki persze, hogy a könyvei között, a hintaszékében írogatva és családja körében, barátaival beszélgetve érzi igazán jól magát, vagy az előadói pulpituson, de azt is tudván tudja, hogy akár saját kertjében felbukkanhat egy szökött rabszolga, és hogy a közhangulat, a gazdasági érdekeket képviselő politika a menekültek ellen fordul, még saját, liberálisnak hitt államában is? Emersonnak volt egy nagy helyzeti előnye: őszintén hitte, hogy az ember arra született, hogy jót cselekedjen, hogy saját elméjére hallgatva, saját meggyőződéséül felismerheti az egyetemes törvényt, amely embert és embert összefűz, s amely ragyogó betűkkel írta le, hogy minden ember egyenlőnek született. A szabadság nem kiváltság, hanem mindenkinek járó alapszükséglet, mint az étel, az ital, a pihenés, az egészség. Mindenkinek joga van tehetsége szerint megvalósítani, embertársai javára, amit éppen ő – és senki más – tud adni annak a közösségnek, amely körülveszi. Épp ez az ember mivolt elidegeníthetetlen lényege. Hitte, hogy fiatal országa ezért jött létre, ezt akarja már itt a Földön megvalósítani. Beszéde végén példákat idéz még gonosz vagy megtévesztett kormányzókról, a progressziót konzervativizmusra cserélő egyetemekről, egy átpolitizálódó egyetemi professzorról, aki hatalomért és befolyásért nem költészetről beszélt, nem gondolkodni tanított, nem a tudást terjesztette, hanem elítélte azokat, akik szabadságot akarnak a rabszolgáknak. A záró sorok így hangzanak: „A Menekülttörvény sokat tett azért, hogy leoldja szemünkről a ragasztót [*nevetés és taps*], és most a Nebraska-törvény tágra nyitotta [*nagy taps és nevetés*]. A Rabszolgaságellenes Társasághoz sokan csatlakoznak idén. A Whig párt is csatlakozik. [*Taps*]; a Demokraták is csatlakoznak. [*Taps*] A Szabad Államok lakossága is csatlakozik. [*Taps*] Nincs kétségem, hogy végül a Rabszolgatartó Államok is csatlakoznak [*Hatalmas taps*]. De, előbb vagy utóbb (amikor Isten akarja), bárki is csatlakozik vagy marad távol, remélem, hogy végre a kétely végére értünk – és hisszük, hogy van Isteni Gondviselés a világban, amely csak akkor ment meg minket, ha mi is együttműködünk. [*Hatalmas és újra meg újra ismétlődő taps*]”.

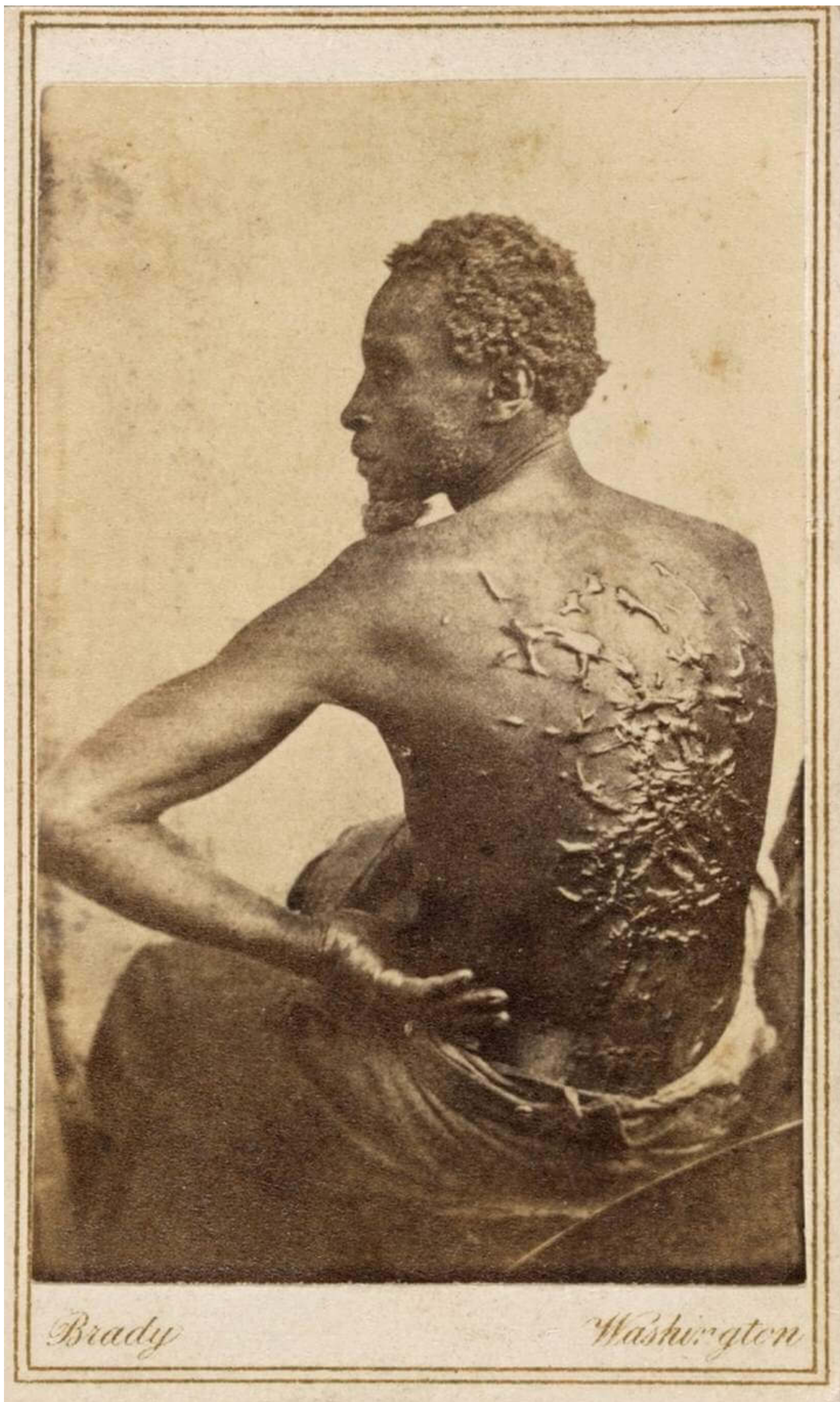
az egyetlen remény

Emersonnak sikere volt, záró sorait rendkívül lelkesen fogadták. De biztosan azt is tudta, hogy a tapsolók nem a rabszolgatartó

ültevényesek, hogy ilyen alkalmakra épp azok nem jönnek el, akiknek ezeket a szavakat hallani kellene. Azt is tudta, hogy aligha volt tanár, író, költő, filozófus, aki megváltoztatta volna azok gondolkodását, akik már régen meggyőződtek a maguk igazáról, és legfeljebb a látszat kedvéért hallgatnak meg bárkit is. Vagy azokat, akik mások felett uralkodni, másokkal rendelkezni akarnak; és tulajdonként tekinteni nemcsak „hivatalosan” rabszolgasorban tartott emberekre lehet. De akkor: volt értelme? A kérdés még akkor is jogosan tehető fel, ha az előadó őszintén hisz az emberek eredendő jóságában és nevelhetőségében. Még akkor is, ha az előadó úgy gondolja, a világban a rossz, a gonosz önmagát számolja fel; a gonoszok egymással és önmagukkal hasonlanak meg és hagyják el kárvallottan a küzdőteret, hogy a jó érvényesülhessen, sőt, talán magukba is szállnak és „megjavulnak”. Újra kérdezem: volt értelme? Azt hiszem, van – a nyílt bírálatok és hitvallások mellett – olyan réteg az emersoni szövegben, ami erre a sokszor feltett, mindig kínlódó kételyektől súlyos kérdésre is válaszol. Például ez a mondat: „Az egyetlen remény egy-egy ember saját életében van.”

Mert Emerson azt is tudta és hitte, hogy – akár segítségére siet a „Gondviselés”, akár nem – a hiteles, őszinte szavaknak azért még nem párolgott el minden erejük mindenki számára. Bármennyire is sok kétely fog el bennünket saját szavaink igazsága felől, bármennyire is tudjuk, hogy mennyire töredékesen tudunk csak valamiről beszélni, azért valami a másik térfélre kerül abból, amit áttekinthetően, tisztán, pontosan mondunk el, és lesz, aki ezt meghallja. És hogy igenis a szabadság, a részvét, a jóság és az igazság, sőt – bár ezeket írom le a legóvatosabban – igaz barátság és szeretet, bármennyien és bármennyire is visszaéltek és visszaélnak ezekkel a szavakkal, újra meg újra, és bármennyire is sárkányok nyaka tekeredik körük, hogy fojtogassák őket, azért mégsem pusztá szavak, hanem gondolatok, tettek, valóságok tudnak lenni. Igenis van egy „magasabb törvény”, a lelkiismeret, az emberség, az emberi méltóság törvénye. És ezt ki kell mondani, hogy valami ellensúlyozza, ami nem hajlandó róla tudomást venni, vagy elkoptatja és kiüresíti, vagy egyenesen meg akarja semmisíteni.

Mert azért mindannyian szabadok és boldogok szeretnénk lenni, de ez épp akkor, és csak akkor lehetséges, ha mindenki más is az.

wikimedia.org

[1] Emerson előadására a következő kiadás alapján hivatkozom: „Last of the Anti-Slavery Lectures” in *The Norton Anthology of American Literature*, szerk. Nina Baym, et al., Ötödik kiadás, New York and London: W. W. Norton and Company, 1998, pp. 1174–1183. Az antológia a beszéd elhangzását 1854. március 7-re teszi, más Emerson-kiadások – „The Fugitive Slave Law” [A rabszolgaszökevények (elleni) törvény] címmel és némileg különböző szöveggel – március 4-re, pl. *The Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson*, szerk.: Brooks Atkinson, New York: The Modern Library, 1950, pp. 861–876. – Ahol másképp nem jelzem, a fordítás mindenütt az enyém. Emerson előadását hol szó szerint, hol kivonatossan idézem.

[2] Vö. Pauline Maier, Merritt Roe Smith, Alexander Keysaar és Daniel J. Kevles: *Inventing America. A History of the United States*. New York and London: W. W. Norton and Company, 2003, pp. 474–476.

[3] Ez a híres *pursuit of happiness*: szó szerint: 'a boldogság kergetése, követése', vagy akár: 'hogyan (az ember) boldog lehessen'.

[4] Thomas Jefferson: „From the *Autobiography*”, in: *The Literature of the United States*, szerk. Walter Blair et. al., Glenview, Illinois and London: Scott, Foresman and Company, 1971, (pp. 421–431), pp. 426–427.

[5] Vö. Emerson: „Address: Emancipation in the British West Indies”, in: Emerson: *The Complete Essays*, i. k., pp. 831–857.

[6] Vö. *Emerson in His Own Time. A Biographical Chronicle of His Life, Drawn from Recollections, Interviews, and Memoirs by Family, Friends, and Associates*, szerk. Ronald A. Bosco és Joel Myerson, Iowa City: University of Iowa Press, 2003, pp. 10–11.

[7] Vö. a *Norton Anthology* lábjegyzetével: i. k., p. 1174.

[8] Emerson sohasem volt hajlandó elismerni az „eredendő bűn” és a „metafizikai gonosz” létezését: a 19. században sokak által (pl. Goethe, Hegel) osztott, Leibnizig visszavezethető gondolat szerint a gonosz a történelem hajtóereje, a „szükséges rossz”. „A történelem első leckéje – mondogatta gyakran Emerson – a Gonosz jósága. A Jó: orvos, de a Rossz jobbitó” (idézi Ronald A. Bosco: „Ralph Waldo Emerson, 1803-1882: A Brief Biography” in: *A Historical Guide to Ralph Waldo Emerson*, szerk. Joel Myerson, New York and Oxford: Oxford University Press, 2000 (pp. 9–60), p. 52.

[9] Idézi Pauline Maier, et. al.: *Inventing America*. i. k., p. 460.

[10] Vö. Arisztotelész: *Retorika*, ford.: Adamik Tamás, Budapest: Gondolat, 1982, 1356a.

[11] Emerson már a 30-as években alaposan tanulmányozta Kant filozófiáját, és Coleridge-et olvasva is számos kanti gondolatot ismert meg, vö. *Critical Companion to Ralph Waldo Emerson, A Literary Reference to His Life and Work*, szerk. Tiffany K. Wayne, New York: Facts on Life Inc., Infobase, 2010, p. 5, pp. 316–317 és pp. 353–354.

[12] Immanuel Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*, ford.: Berényi Gábor, Budapest: Gondolat, 1991, p. 20, a kiemelések eredetiek.

[13] Az eredetiben „negro race” 'néger faj' van, de ezek a 19. században még ártatlan szavak mára olyan jelentésekkel telítődtek, amelyeknek szó szerinti fordítása egy 21. századi magyar szövegben sérthetik az olvasó érzékenységét.

[14] Mint említettem, ez a kiadás a hallgatóság reakcióiról is beszámol.

[15] Vö. *The Norton Anthology of American Literature* lábjegyzetével, i. k., p. 1179.

[16] Nálunk inkább „polgári engedetlenség”-ként ismeretes, de az eredeti cím „Resistance to Civil Government” [Ellenállás a polgári kormánynak], vö. *The Norton Anthology of American Literature*, i. k., pp. 1752–1767.

[17] Ezek rabszolgatartó államok voltak.

[18] Pauline Maier, et. al. *Inventing America*, i. k., p. 531.

felső kép | pbs.org

Ház(tető)táji

Ebben az ausztráliai városban, ahol évtizedek óta élek, a városkép változásai felgyorsultak. Közel fél évszázada az ausztrál állampolgár elérhető álma volt a kertes, modern háztartási eszközökkel felszerelt családi ház, garázzsal és autóbeállóval. Ennek megfelelően alakult a városkép: végeláthatatlan zöldövezetben földszintes házacsok, körülöttük ápoltság, vasárnaponként nyírt pázsit, virágok, zöldségek. Az építészet silányodásnak indult a monoton, többnyire stílus nélküli formákkal, a kertváros közepébe tervezett utcányi vásárlóközpont sem bizonyult elég változatosnak. Lassanként azonban mutatkoztak emeletes épületek – olykor csak a meglévő földszintes házakra kerültek újabb szobák –, mindenesetre a kertváros „felnőtt”. Az utóbbi húsz év építészeti lendületében lakótömbök és irodakomplexumok, sőt felhőkarcolók jelentek meg. Végtére is a földrész lakossága negyven év alatt duplájára nőtt, az ingatlanok ára megsokszorozódott, a családalapítók egyre nehezebben jutottak az áhított kertes családi házhoz. Az álom leszűkült a bérelt vagy vásárolt lakásokra – manapság a tágasság láthatóan zsugorodik.

februári lecsózás

Az *igény* azonban – például a zöldségeskertre – megmaradt. Talán a bevándorlók hozadéka: átplántálni a görög, olasz, szerb, vietnámi földecskét

a falak közé és fölé, *így* őrizni a természetközelséget. Meg aztán az én közép-európai gyomrom is berendezkedett a nyári lecsóra és az ahhoz szükséges hosszú, sárga paprikára. Felkerestem hát egy kertészetet, ahol mag- és dugvány-változatok között ráleltem a lecsónak alkalmas paprikafajtára. Ez november vége felé, az ausztráliai tavasz utolsó hónapjában volt. Megkérdeztem a kertészt, hogy ha holnap ültetek, mikor lesz ezekből ehető paprikatermés. Nyolc-tíz hét – mondta –, esetleg tizenkettő. Előttem felderengett a februári lecsózás lehetősége. A türelem lecsót terem... Megvehetném persze a szupermarketben kapható vastag húsú paprikát, csak hogy az fű-ízű és a célra alkalmatlan...

A különböző indulatok és vágyak miatt egyre több a városi falak tövében a sűrűn palántázott, négyszögű kis földdarab, s néha még a járdán is zöldell petrezselyem- vagy kaporcsomó... Az egyik magazin fotókkal illusztrált cikkben számolt be a sokemeletes házak lapos tetején virító zöldségeskertekről. Az utcákról felnézve valóban úgy tűnik, mintha a háztetők haját növesztettek volna: kuszát, fésületlent – és zöldet. Lehet, hogy majd búzamezők lengedeznek a déli félteke háztetőin?

Molly Holzschlag, flickr.com

Félelem?

A természetszereteten túl indokolhatja a jelenséget a félelem is. Félelem a globalizáció-fedő alatti fortyogástól, például a növények genetikai módosításától. Az utóbbi évtizedben egyre több a magnélküli és hatalmasra duzzasztott gyümölcs. A görögdinnyékben alig akad fekete mag, a szőlő-kínálatban is sokkal több a magnélküli fajta. A fogyasztókat nyugtalanítja, hogy manipuláltak vagyunk. A városi kertészkedés így organikus tiltakozás is, zöld zászlólengetés. A százlakásos luxuskaszárnnyákba terelt generáció ösztönösen igyekszik tágítani életterét, de ha a szülők és nagyszülők kertluxusa nem adatott meg számukra, a ház(tető)tájit művelik és népszerűsítik.

Dilemma

A természetvédők egyik csoportja a vegyszerek nélküli növénytermesztést hirdeti, meggyőződésük, hogy a termőföld „szüzessége” megőrizhető, újra és újra tiltakoznak az egészségre káros beavatkozások ellen. Olyan agrárgazdaságról álmodnak, amelyben nincs helye a szintetikus mezőgazdasági „mérgek”-nek. A rokonszenves gondolatmenet azonban mintha nem számolna a ténnyel, hogy a „kezeletlen” talaj lényegesen kevesebbet termel, mint a műtrágyázott termőföld. Így a burjánzó népesség ellátására nem lenne elegendő élelmiszer, illetve az őserdőkből, esőerdőkből kellene újabb területeket kiszakítani és termőfölddé alakítani – veszélyeztetve ezzel bolygónk amúgy is válságos klimatikus helyzetét.

Globalizáció

A termékek bősége, a kínálat a globalizáció áldása vagy kóros burjánzása? A szupermarketek gyümölcskínálata tönkreteszi a kis gyümölcsüzleteket. Az egyik kiskereskedő elpanaszolta, hogyan küszködik a megmaradásáért: próbál a környékbeli iskolákba és vendéglőkbe szállítani. A beszerzésről kérdeztem. Azzal nincs gond, legyintett. Sőt! Most van a narancs és a cseresznye ideje, tele az ország gyümölcscsel, alig győzik leszedni..., nekem mégis kaliforniai cseresznyét meg narancsot kell árulni... Érti ezt maga?!

kép | Roel Wijnants, flickr.com

SZERETETTEL KÖSZÖNTJÜK A 80 ÉVES HANDI PÉTERT!

Birtalan Ferenc

HALOTTAS INGEK REGÉJE

2017-02-04 | VERS

apánk anyánk üres háza
belefagy az éjszakába
nincsen aki lángot vessen
égre szálltak széleseben

évek teltek évek után
mentek lányok fiak után
mentek hegynek mentek völgynek
gyöngy pataknak jártak zöldet

gyermekeik merre járnak
mentek neki a halálnak
rajtok hímes gyászos ingek
idő rejti rejti mindet

apánk anyánk föl nem adja
mennek égre mennek napba
ahová a szem nem nézhet
kutatják a fényességet

de sehol a fiak lányok
anyánk apánk belefárad
átalmentünk völgyön hegyen
hogyan szívünkben béke legyen

gyermekünk jaj ti szépek
jaj hát hova rejtezték
ki öröklő meg a házunk
ki ad hitet miutánunk

ki rak rendet itt a honban
gyűlöletben harag lobban
anyák apák árva lelkek
nézik magjaik elvesznek

hiába volt volna minden
feküsznek halottas ingben
kiterítve hegyen völgyön
otthonukból épült börtön

táltos fiam ékszer-lányom
miért kell a szívem fájjon
apánk anyánk útját járva
ez az egy szó cseng: hiába

gyász a csönd és gyász az ének
gyermek sír a gyermekének
de nem hallja senki senki
ki-ki tanul semmi lenni

belebúni sírba fagyba
minden álmot hátra hagyva
minden apa anya bánat
amit kap és amit átad

így épül haza a házból
zokogásból és hiányból
így lesz rege gyerekekből
róluk szól nem istenekről

anyánk apánk apák anyák
így építették e hazát
tele könnyel sírral vérrel
fölcifrázott ezeréssel

egymást ölve és gyalázva
szégyent hozva a hazára
díszszavakkal költő hallgass
dobd el koronádat szarvas

kép | arturas kerdokas, adobe.com

Hárs György Péter

A SMITTÁL LÁNYOK

2017-02-03 | NOVELLA

kép | Pierre-Auguste Renoir: Lányok feketében, wikimedia commons

Smittálné rendes, becsületes hentesasszony volt, pontosabban a rendes, becsületes Smittál hentes özvegye. Senki sem tudja pontosan, a Smittálok mikor jöttek a városba, egyesek szerint mindig is itt laktak, tehát az első Smittál már itt született. Smittálné két lánya úgy tizenhat-tizennyolc éves lehetett. Az egyik fekete, a másik vörös hajú, de mindkettejük szeme mélykék. A Smittál lányok hol itt, hol ott bukkantak föl, sohasem

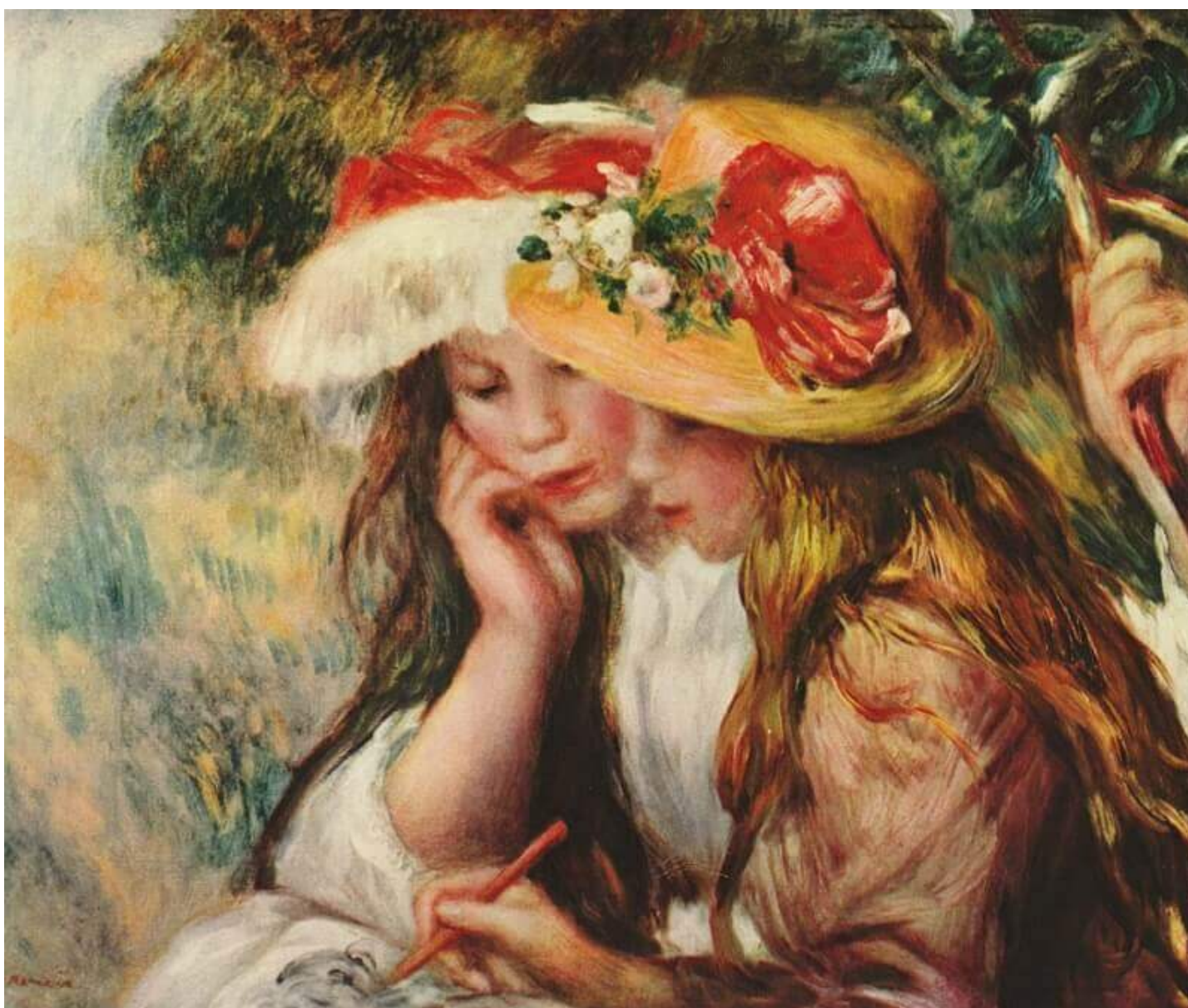
együtt, mindig csak egyedül az egyikük. Egyesek szerint nem is két, hanem három Smittál lány volt, mások szerint meg egyetlenegy. Ennek ugyan ellentmondott, hogy akadtak, akik egyszerre több helyen is találkoztak Smittál lánnyal.

Ezért is emlegették úgy őket: a Smittál lányok. „Tegnap este a Smittál lányok moziban voltak.” „Láttad a Smittál lányokat a strandon?” „A Smittál lányok kirándulni mentek.” „A Smittál lányoknak udvarlója van”. A keresztnévüket senki sem ismerte.

udvariasak és jólneveltek

A Smittál lányok sokak szerint föltűnően szépek – mások kissé kancsalnak találták őket. Voltak, akik úgy tudták, a Smittál lányok gyönyörűen zongoráznak és énekelnek – mások szerint botfűlűek. Volt, aki szentül hitte, hogy a Smittál lányok egyetemisták – mások szerint a MÁV alkalmazottai. Összességében mindenki kedvelte a Smittál lányokat, és a város lakói egyetértettek abban, hogy udvariasak és jólneveltek.

Egy napon különös autó érkezett a városkába. Azaz különös érzésük volt az embereknek, mert az autónak, akár a többinek, négy kereke volt és kormányja. A különös autóhoz különös emberke tartozott. De lehet, hogy megint csak az embereknek támadt különös érzése, mert a férfiemberke nem kopaszodott kirívóan, természetesen volt köpcös, talán csak a bajuszkája állt kissé furcsán, mintha el akarná vágni a szája szélét. Az autó és utasa érkezését különös dolgok sora követte. És mintha valamennyi a Smittál lányokkal állt volna kapcsolatban. A helyi lapban egymás után jelentek meg az újabb és újabb rejtélyek főcímei. „A Smittál lányok haját összekócolta a szél.” „A Smittál lányok elpirultak.” „A Smittál lányok pocsolóba léptek.” „A Smittál lányok csokoládés pralinét nassoltak.” A kisváros szinte fölforrt, egyébről sem lehetett hallani, csak a Smittál lányok kalandjairól. Egyesek suttoztak, mások harsányan átkiáltottak az utca másik oldalára. Sarkokon és tereken kisebb csoportosulások alakultak ki, a boltokban megálltak a sorok, autók ütköztek össze, és kutyák tették váratlan tiszteletüket az oszlopoknál.

Pierre-Auguste Renoir: Két olvasó kislány a kertben, wikimedia commons

A Smittál lányok mindebből semmit sem vettek észre. Vagy legalábbis nem mutatták. Igaz, Smittálné naponta elrejtette az újságokat, hol a szemetesbe dobta, hol elvitte magával, és az utcán konténerbe süllyesztette, hol apró cafatokra tépte, és megpróbálta lehúzni a vécén. Az emberek pedig, tapintatból vagy ravaszságból, úgy viselkedtek a Smittál lányokkal, mint korábban. Mosolyogtak rájuk, érdeklődtek hogylétük után, megdicsérték öltözködésüket és ízlésesen szerény sminkjüket, szép napot kívántak nekik. Utána persze összehúzták a szemüket vagy összekacsintottak, az intelligensebb hivatalnokok olykor köptek is egyet. Az újságárusok forgalma föllendült, viszont ebben az évben riasztóan emelkedett a húsos cicege ára, már ha egyáltalán hozzá lehetett jutni. Talán a juhokkal volt gond vagy a juhászokkal, ha egyáltalán léteztek még ilyenek. De lehet, hogy a juhtúró előállítására ütközött nehézségbe. A vélemények megoszlottak. Talán elfelejtették, hogyan kell sztrapacska készíteni – elvégre mindenkit csak a Smittálok érdekeltek. Azért volt, aki a hússokra panaszkodott. Mások a kemencékre. Általános meggyőződés lett, hogy a cicegét kemencében kell csinálni. A városka megoszlott cicege-hívőkre és Smittál-hívőkre. Az előbbiek mindenért a Smittál lányokat okolták, mert bizonyára szemmel – azzal a kancsallal – verték a cicegét, az utóbbiak úgy vélekedtek, az egész cicege-hadművelet csak álca, hogy a Smittál lányokról elterelődjön a figyelem.

mindig is kémek voltak

Közben a különös emberke eltűnt a különös autójával. A hírlapok rákaptak a cicegés hírekre. A Smittál lányok mintha kiestek volna a kegyükből, róluk se hallani, velük se beszélni, őket látni sem lehetett. Régi és nagy tudású polgáremberek és asszonyaik azt tippelték, hogy a Smittál lányok úgy tűntek el, hogy az már dél-amerikai emigráció. Zsurnaliszta és színházi körök a kis köpcöst és autóját emlegették, hogy mennyire egybeesik minden. A Smittál lányok férjhez mentek a kis élesbajszúhoz. Mostantól Párizsban esznek tengeri halat spenóttal,

függönyözetlen ablakok mögött szeretkeznek, és félrenéznek, ha valaki fölemlegeti a húsos cicegét. Politikai körökben úgy tartották, hogy a Smittál lányok mindig is kémek voltak – nézzük csak meg a kancsi szemüket –, a kis köpcös pedig, a különös négykerekű autójával, Mao Ce Tung leszármazottja, aki nősülési szándéka mellett, vagy annak ellenére, még a helyi főszakáccsal is összeszövetkezett.

Pierre-Auguste Renoir: Két lány a zongoránál, wikimedia commons

Nem születtek krónikák, nem maradt nyoma az egy, két, három Smittál lánynak, többé a különös autó sem pöfögött célzásokat, sem önmagára, sem senkire. Lassan mindenki napirendre tért. Csak néha emlegették a rendes, becsületes Smittál emlékét, amit bearanyozni, és nem befeketíteni kellett volna a lányainak. Csak néha töröltek ki egy-egy könnycseppet piacképes asszonyok a tejes-sajtos-túrós pult előtt, lesütve szemüket, amelyek a legkevésbé sem voltak kancsalok, féltőn kinyitva és bezárva pénztárcáikat, hogy aztán megnyugtatóan elveszenek a puha és meleg zsebekben.

Ha kérdezték, Smittálné a hentesüzletben gondosan megtörülte a kését, széttárta a karját, és sejtelmesen mosolygott.

Ágoston Tamás

LÁZÁR

2017-02-23 | VERS

kép | wikimedia.org

Kállay Kotász Zoltánnak

A feltámadás után, elunva
isten csendjét és a végtelen kertet,
felszálltam a távolsági buszra
a menny szélén, bíbor felhők mellett.

Boldogtalan élőhalott voltam,
rothadó húsát kapargató hulla –
elegem volt! Jó hecc lesz, gondoltam,
ha hazlátogatok a falumba

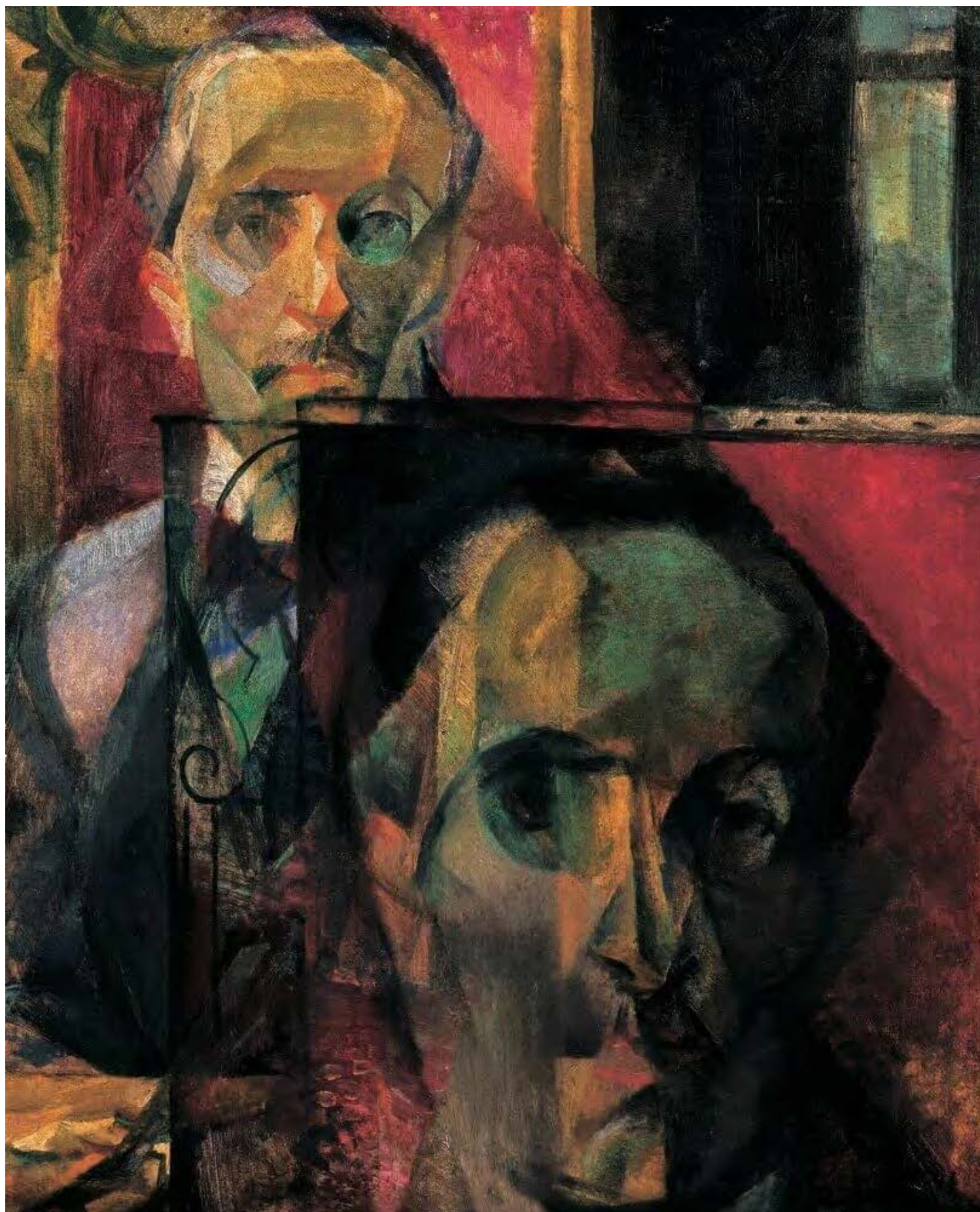
még egyszer. – Mikor beléptem a házba,
apám megremegett, mintha fázna.
Anyám háttal ült. Épp késeket fent.

Megundorodva álltam, néztem őket,
apám ábrázata lepett meg főleg –
úgy méregetett, mint egy idegent.

Ágoston Tamás

MÁST NEM

2017-02-11 | VERS

Nem mértem a lázát.
Nem borogattam a homlokát.
Nem takartam be paplannal.
A lepedőt, amit összehányt, nem áztattam be.
Nem mentem el a gyógyszerárba, a templomba,
nem imádkoztam az életéért.
Nem adtam a kezébe poharat, pirulát.

Nem zártam el a tévét, amikor elaludt,
olyan arccal, mint akit gyomorszájon vágta.
Nem pelenkáztam.
Ágya mellett ülve nem olvastam újságot, regényt.
Nem vigasztaltam.
Múltról, emlékekről nem váltottam vele szót.
Langyos tejjel nem itattam meg.
Nem mondtam, hogy meggyógyul.
Nem mondtam, hogy meghal.
Nem vágtam rá az ajtót, azt üvöltve,
hogy elmegyek, mert a fia vagyok,
s nem akarom gyűlölni.
Nem váltottam vissza a vonatjegyet,
mikor felhívott anyám,
hogy siessék, mert agonizál.

Kellett volna, tudom.
Tudom, mert láttam később a kezét
a hullaházban, az egyetem épülete mellett.
Rémült, magányos gyerek,
ölebe kívánczó kamasz keze volt.

Kellett volna.
Mást nem mondhatok.

kép | Szobotka Imre: Kettős önarckép

Kapitány Máté

ÉSZAKI KRIMI

2017-02-10 | NOVELLA

A vonat üvegét belülről páraréteg vonta be, kívül meg szánkázó esőcseppek húztak rá fátyolos vonalakat. A bánatos képű Franz Ottó egyedül ült a fülkében, átadva magát a latyakos télvégi hangulatnak. Szemöldöke viszketett, megvakarni mégsem akarta, félt, hogy kezdődő bőrbetegsége miatt izzó vörösbe váltana és korpával kerülne be a szőrös felület. Nem lenne jó bemutatkozás, gondolta Ottó, bizonyosan megszólnának érte. Így aztán próbálta elterelni figyelmét a viszketéséről, bámulta az üveget, megkísérelt értelmes formákat képzelni az esőcseppek által húzott vonalakba. Fülkagylójából, mint fa odvából a moha, öreges szőrszálak nőttek ki, ujjával azokat babrálta. Ettől a morzsolgató, pöckölgető mozdulattól mindig megkönnyebbült valamelyest. A többiek majd autóval érkeznek. Ottó, évekkkel ezelőtti autóbalesete óta nem ült autóba.

csak meg ne érkezzenek

Komáromnál átszállt Bakonysárkány felé, onnan meg az óránként induló busszal ment tovább végső céljáig, Búborcáig. A buszon fészkelődésbe kezdett a gyomrába temetett idegesség. Ez csak egy rutineset, biztatta magát, egyetlen kis halál egy jelentéktelen

zsákfaluban. De miért pont Búborca? Véletlen volna, hogy pont neki kell ide jönnie? Talán megtudtak róla valamit? Az autóktól rettegett, a buszokat sem szerette. Most mégis szinte remélte, hogy a busz lerobban, hogy a sofőr szívrohamot kap, hogy árokba borulnak vagy felgyulladnak, szóval bármi, csak meg ne érkezzenek. Rövidesen megérkeztek. A sofőr, talán hivatástudat fűtötte, jelentőségteljesen zümmögte a mikrofonba, hogy Búborcára értünk. Csak Ottó ült a buszon. Mikor leszállt, úgy nézett a távolodó jármű felé, mint akit hajó tett ki lakatlan szigeten.

A hideg eső házaikba kergette a falusiakat. Végére is vasárnap volt, a munka igazán ráér holnapig. Ottó néhány percig csak állt a főúton, hallgatta, ahogy az esőcseppek tompán verték a vállán átvetett sporttáskát. Figyelte a csendes falut. Szerette volna azt gondolni, hogy nyugodt és kellemes helyre ért, de valójában úgy érezte, mintha a gyomrában karmolászó idegesség az épületek falait is rángatná. Vibrált a település és még így, láthatatlanul, elbújva is feszültséget sugárzott Búborca húsz, illetve most már csak tizenkilenc lelke.

Sippanont Samchai, flickr.com

Ottó megindult a főúton. Vénséges, ázott kutyát vett észre az egyik ház előtt. Ottó előkotorta zsebéből noteszét, és kiolvasta a címet, ahol kezdenie kellett. Hiába remélt mást, éppen ez a ház volt az. Eltette a noteszt, rántott egyet sporttáskáján, és megindult az ajtó felé. A kutya morgott, farkát lábai közé húzva, lesunt füllel. Ottó lassított léptein, tenyerét a kutya felé tartotta. Az öreg keverék felvonta fehéres ínyét, és behajlította lábát. Ottó szolgálati fegyvere után tapogatózott. Elsütnie nem kellett, az ajtó kinyílt, talán a ház ablakából figyelte valaki. Pocakos, sörtehajú férfi állt a küszöbön, himlőhelyes arcán gunyoros mosoly. Nyughass, Pepe, szólt a kutyára. A keverék tovább acsarkodott, még közelebb kerülve Ottóhoz. A férfi most szitkozódva dobbantott, majd rácsapott egyet a kutya farára. Az öreg keverék vinnyogva iszkolt el. A himlőhelyes visszafordult Ottóhoz, gyanakodva mérte végig. Igen, kérdezte, kit keres az úr? Franz Ottó

vagyok, bűnügyi nyomozó, felelte ő, Perkai urat keresem. A férfi arca egy pillanatra felderült, aztán hirtelen elkomorult. Én vagyok Perkai László, mondta akkor, magát küldték a városból? Engem, válaszolta Ottó. Franz, Franz, dünnyögte Perkai úr, ízlelgetve a szót. Csak nem..., kezdte volna, de Ottó gyorsan közbevágott, de igen, igen, Perkai úr, ugyanaz a Franz család. Perkai úr arcára földöntúli boldogság ült, egy pillanatra még karját is széttárta volna, de erről aztán letett, talán mert észrevette Ottó tartózkodó pillantását. Visszatértünk a gyökerekhez, mi, Franz úr? Jöjjön, integetett serényen, jöjjön, kerüljön beljebb, ne ázzon már ott az esőben, na! Ottó követte Perkai urat, szeme sarkából figyelve a lassacskán újra közelebb merészkedő keveréket. A kutya pillantásában volt valami szorongatóan ismerős.

AZ ÜGY

Perkai úr sietve átvezette Ottót a penész szagú konyhán, majd a bagófüsttől besárgult nappalin keresztül egy kicsi, de kétségkívül takaros szobába értek. Mondjuk, hogy ez a tisztaszoba, mondta Perkai úr, és helyet kínálta Ottót. Ottó óvatosan ereszkedett a rozogának tűnő karosszékbe. A falon horgászkepek lógtak, Perkai úr különböző méretű halakat ölelt, mosolya a hal méretével egyenes arányban vált mind szélesebbé. Perkai úr lehuppant Ottóval szemben, most alaposan megnézte magának a nyomozót. Ottó kényelmetlenül fészkelődött a karosszékben.

a polgármester

Lehet, hogy inkább az édesanyjára hasonlít, nemde, Franz úr, kérdezte ekkor Perkai úr. Merthogy hiába keresem magán édesapja vonásait. Tudja, mikor én ideköltöztem, maga már nem lakott a faluban. Sajnálatos módon elkerültük egymást. De az édesapjának nagyon sokat köszönhetek. Nélküle talán nem is én lennék ma a polgármester. Ottó keze füléhez vándorolt, és szinte öntudatlanul morzsolgatta merev fülszőrét. Perkai László még egy ideig fürkészte Ottó arcát, aztán komorabb hangon, merthogy a helyzet ezt kívánta meg, így folytatta: na, de most térjünk rá érkezése valódi okára, igaz-e, Franz úr? Ottó fellélegzett. Így van, mondta, és kihúzta magát, hogy hivatalának megfelelő, magabiztos tartást mutasson az egyébként zavaróan testgörbítő székben. Perkai úr összeszedte gondolatait.

nebojsa mladjenovic, flickr.com

No, Franz úr, szólt aztán, itt kérem, mint arról magát is értesítették már, meghalt egy fiatal. Az egyetlen fiatal a faluban, hogy egészen pontos legyek. Igen, mondta Franz úr, értesítettek. A fiút, beszélt tovább réveteg tekintettel Perkai úr, mintha szónokolna, a fiút Ordy Gyulának hívták, de itt a faluban azért inkább Gyuszikaként ismerték. Értem, dűnnyögte Ottó. Kezében ott volt a notesz, de még nem jegyzett fel semmit. Perkai úr most újra Ottóra pillantott. Úgy kémlelte Ottó szemét, mintha fejébe akart volna látni. Ottó állta a férfi tekintetét. Gyuszi öngyilkos lett, jelentette ki most Perkai úr, efelől semmi kétségem. Ottó felvonta szemöldökét. Perkai észrevette. De majd maga ügyis kinyomozza, igaz, Franz úr, kérdezte, és hangjában valami fenyegető tónus bujkált. Ottó most feljegyzett valamit a kis gyűrött füzetbe. Pontosan ez a szándékom, felelte. Igen, igen, morogta Perkai úr. Szeretném megtekinteni a tett helyszínét, mondta Ottó. Vasárnap?!, bukott ki Perkai úrból, de aztán észbe kapott és úgy tett, mintha csak tréfált volna. Természetesen, Franz úr, természetesen! Ne is vesztegessük tovább a drága időt, igaz-e?

Ottó bólintott. Perkai felállt a székből.

A HELYSZÍN

Futónövényektől szorított völgyhíd kötötte össze a két dombcsúcsot. Alatta, a domblábak találkozásánál egykor vékonyka folyó futhatott, mostanra már csak a kavicságy maradt belőle. Elöl Perkai úr haladt szuszogva, mögötte Ottó lépkedett komikusan magasra emelve lábát, ahogy a sáros föld, mint mohó asszonyosság, cuppogva húzta magába csizmájukat. Odafent a híd, a hideg szélnek engedve, nyekeregve lengedezett. A kavicságyon ott hevert a kicsavarodott test. Varjak kerülgették, a két férfi érkezésére szerterebbentek. Ahogy közelebb értek, Perkai megtorpant. Ottó kikerülte a testes férfit, leguggolt a test mellé. A nyomozó egy darabig csak gubbasztott ott, figyelt. Aztán felírt valamit a noteszba. A helyszínelők és a bűnügyi technikus még nem érkeztek meg, Ottó így nem nyúlt a testhez. Szeretném megvizsgálni a hidat is, mondta a nyomozó. Perkai úr intett a fejével, és megmutatta Ottónak a hídra vezető legrövidebb csapást.

a holttest

A hídra lépve Ottó nagy lélegzetet vett. Lassan, szinte totyogva haladt előre, görcsösen kapaszkodva a lengőhíd láncába. Mikor a holttest fölé értek, megállt. Itt alaposan szemügyre vette a láncot is, ujjbegyével meg is tapogatta, majd újra jegyzetelt. Perkai nem lépett a hídra, a távolból kiáltotta Ottónak, hogy ott ugorhatott le a hídról a szerencsétlen. Ottó visszaaraszolatott az esőtől csúszós faléceken. Újra lesétált a testhez, újra leguggolt mellé. Ezúttal a fiú orrát és ajkát nézegette. Meg is szagolgatta. Perkai fázósan topogott. Ottó felállt, néhány percre csak ácsorgott Odry Gyula holtteste mellett, aztán Perkaihoz fordult. Mehetünk, mondta csendesen.

Sippanont Samchai, flickr.com

A faluba visszaérve Perkai úr meg akarta mutatni azt a használaton kívüli házat, ahol Ottót tervezte elszállásolni, a nyomozó azonban folytatni kívánta a munkát. Legalább a kollégáit megvárhatná, próbálta győzködni a polgármester, az a szegény kölyök ott lesz holnap is. Szeretném mihamarabb lezárni az ügyet, mondta Ottó. Perkai nyaka elvörösödött, de nem szólt semmit. Értem, sóhajtotta aztán. Mindenkivel beszélnem kell, jelentette ki Ottó. A fiú édesanyjával kezdeném. Ha jól tudom, vele lakott együtt. Na, igen, válaszolta Perkai úr. Jöjjön akkor, Franz úr, jöjjön!

A főút másik oldalán halványrózsaszínre festett vályogház állt. Perkai idegesen dörömbölt. Nem kellett soká várniuk, zaklatott asszony lépett ki a házból. Gyűlölködő pillantást vetett a polgármesterre, aztán gyanakodva végigmustrálta Ottót is. Fogai közt odaszisszentett nekik valami *kerüljenek beljebb* félét, és

már el is tűnt a gyengén megvilágított házban.

A MŰVÉSZNŐ

Ottó molyrágta fotelben ült, kezében a notesz, vele szemben az asszony, dacos arccal. Per kai úr a falat támasztotta, helyel nem kínálták. Odry Ilona, mordult fel ekkor a nő, írja csak fel a kis füzetébe. Ottó nem mozdult. Emlékezett erre a nőre. Mikor még kiskamaszként itt élt, Odry Ilona volt a falu szépe és szégyene. Hírbe hozták mindenkivel, a hírek java része igaznak is bizonyult. Ilona színésznőnek vallotta magát, meg is követelte, hogy művésznőnek szólítsák, de mindenki tudta, hogy fő bevételi forrása nem a megyei színház időszakos előadásából származik. Ottó annak idején heves vágyat érzett a nő iránt, aki, bár teste kissé megereszkedett, és arcát eltorzította a közönségesség, még most is vonzó volt. Tudom, hogy te vagy az, Ottóka, búgta most az asszony, és tekintetébe buja nyájasság költözött, jól kikupáltak ott a nagyvárosban, mi? Ottó krárogott, torkát idegesség húzta össze. Ismét felöltötte hát hivatalos testtartását, ez legalább némi erőt és magabiztosságot kölcsönzött neki.

Részvétem a fia miatt, mondta ekkor. Ilona arca elsötétült. Aztán gyorsan közönyt erőltetett magára, mint egy sértett kislány, aki erősnek akar mutatkozni. Itt a faluban mindenki azt mondja, hogy öngyilkos lett a gyerek, szólt az asszony, és hangja bánatosan szép volt, de én biztos vagyok benne, hogy valaki kicsinálta. Per kai úr feszengve nehezedett egyik lábáról a másikra. Az asszony észrevette. Mi van, Lacikám, bazdmeg, a pilinszka lábad már nem bírja tartani azt a hordótestedet?! Per kai szitkozódva csapott a falra, és kivonult a házból, hogy az eresz alatt megtömje pipáját. Ilona most mintha megkönnyebbült volna, oldottabban dőlt hátra saját foteljében. Ottókám, Ottókám, súgta, ezúttal elesettséjét jelezve, kérlek szépen, kapd el a tettest, hadd bűnhődjenek végre ezek az álszent szarfaszúak! Ottó nem szólt semmit, megzavarta, ahogy az asszony végignyalt alsó ajkán.

Rohadt faszfejek!

Volt haragosa a Gyulának, kérdezte a nyomozó. Az asszony legyintett. Ennél jóra valóbb gyerek még a földön nem volt, én mondom, nem ártott az senkinek. Nem volt okos, azt elismerem, de olyan kedves volt, mint az angyalok. De az én fiam volt, érted, Ottóka, az én fiam, és az bőven elég!

Rohadt faszfejek! Ki volt az apja, kérdezte Ottó. Ilona felröhögött, kacagása bagókarcos, ordenáré volt. Ha én azt tudnám, Ottóka! Genetikai vizsgálat nem volt, azt elhiheted. Senki sem vállalta fel, egyedül neveltem. Mi történt a haláleset napján, tette fel a következő kérdést a nyomozó, hol volt, és mit csinált Gyula? Ilona eltűnődött. Jó sokáig itthon volt, internetezett. Amióta van internet a faluban, Gyuszika mindig azon lógott. Aztán délután-estefelé elment. Nem kérdeztem, hová. Sosem kérdeztem. Legkésőbb hajnalra mindig hazajött. Most meg nem jött haza. Megölték, az tuti. Nem kérdéses. Írja fel a noteszbe!

Ottó megköszönte a segítséget, és nehéz szívvel lépett ki a házból. Per kai úr szó nélkül továbbvezette.

A HENTES

Ment a tévé, ordítva, Szalóki Péter, Búborcza hentese kisujját sem mozdította a távirányító felé. Lesajnáló tekintetét hosszan pihentette Ottón. Mikor végre megszólalt, olyan keserves képet vágott, mintha minden egyes kimondott szó fárasztaná. Gondolom, a polgármester úr már elmondta Önnek, hogy a kis Gyuszika öngyilkos lett. Nem is csoda, hiszen buzernyák volt. Ezt senki nem mondta ki, de én biztosra veszem. Szegény gyerekeknek nem lehetett könnyű ezt a terhet cipelnie, én megértem, hogy levetette magát a hídról. Maga már a városban él, Ottó, de azért jól tudja, hogy egy ilyen kis településen sosincsnek titkok. De innentől kezdve nem értem ezt az egész nyomozást. Persze, magának ez a munkája, az addig rendben van,

nyomozgatnia kell itt, ez elvárás, de azért nyugodtan írja csak fel a füzetkéjébe, hogy Gyuszika buzernyák volt, de a jobbik fajta, az öngyilkos buzernyák. Látja, Ottó, én nem válogatom meg a szavaimat, én őszinte, egyenes ember vagyok. Amit én mondok, az úgy is van. És én azt mondom, hogy nem volt itt semmiféle gyilkosság, bármennyire is szeretné maga kiszimatolni a tetteit. Ottó ült, próbálta kizárni tudatából az üvöltő tévéből kavargó zajokat. Aztán felírt valamit a noteszba. Szalóki úr nyújtogatta kicsit a nyakát, de nem látta, mit írt a nyomozó. Ottó egy darabig még fürkészte a hentes kevély arcát, mondja csak, Szalóki úr, maga jobb- vagy balkezes? A hentes összehúzta szemét. Mi van, most már én lettem a gyanúsított? Egyébként balkezes vagyok, nyugodtan körmölje fel ezt is! A tényeken ez mit sem változtat.

nebojsa mladjenovic, flickr.com

Ottó felállt a székből. Felállt a hentes is. A nyomozó már távozott volna, de Szalóki úr megfogta a vállát. Erős szorítása volt. Az édesapja derék ember volt, mondta a hentes, ezúttal békésebb, udvariasabb hangon, ha még élne, ő is azt mondaná magának, hogy ne bolygassa fel az itt élők nyugalmát! Ottó hallgatott, megvárta, míg a hentes leveszi válláról a tenyerét. Eltöprengve távozott a házból.

A főúton rendőrautó állt. A bűnügyi technikus és két helyszínelő intett Ottónak. Ottó kedvetlenül intett vissza. Elkezdtem a helyiek kihallgatását, mondta az egyik helyszínelőnek. A fiú holtteste a völgyhíd alatt van, Percai úr megmutatja nektek. Ha kész vagytok, vigyétek el boncolásra. Nem feltételezem, hogy mérgezés történt, de jelenleg kizárni sem tudom. Ottó már ment volna, de még visszafordult a bűnügyi technikushoz, és szólt, hogy a lengőhíd láncán vérnyomot talált, vizsgálják meg azt is. Kollégái követték a polgármestert, aki távoztában odamutatott a falu legszebb épületére. Ott van bent a lelkeszünk, éppen vitakört tart a hívőknek. Javaslom, folytassa ott a kérdezősködést, Franz úr! Ottó bólintott.

A GYÜLEKEZET

A lelkész hórihorgas alak volt, még székében ülve is magas. Bozontos szemöldökét ősz szálak szőtték át, noha nem volt idős ember. Csuklója szokatlanul széles és csontos, ettől olyan benyomást keltett, mintha sietős mozdulatokkal, kőből faragták volna. Ottó rá is emlékezett, gyerekként kicsit félt tőle, mert máshogy viselkedett, mint a többi helybéli. Lassú volt és megfontolt, időnként szinte lajhászerű a hosszú végtagjaival, beszéde meg olyan furcsa, választékos, mintha minden mondatát könyvből olvasná. József atyának hívták.

örökké őrzi

Ottó belépett a szobába, ahol József atyán kívül tíz falubeli ült szűkös körben. Olyan közel ücsörögtek egymáshoz, hogy térdük összeért. Ottónak valamiért egy soros kapcsolású áramkör jutott eszébe róluk. Mintha a József atyából távozó impulzusok újra és újra végigszaladtak volna az egymásnak passzírozódó testeken. A nyomozó udvariasan megvárta, míg észreveszik őt. József atya akkor abbahagyta beszédét, átható tekintetét Ottóra emelte. Jöjjön, szólta, üljön ide közénk, van még egy szabad szék. Az egyik gyülekezeti tag, pocokszzerű, izgága férfi, serényen ugrott fel, hogy a széket Ottó elé húzza. Ottó megköszönte, és leült a körbe. Rögvest térdéhez nyomult két másik térd. A vitakör érdeklődve figyelte a férfit. Néhányan mintha felismerték volna. Ottó, mondta József atya, Isten hozott újra minálunk. A falu örökké őrzi édesapád emlékét, nagyszerű ember volt. Ottó szemöldöke viszketett, keze a füléhez vándorolt volna, de most megálljt parancsolt babráló ujjainak. József atya, mint a tapasztalt szónokok, akik megszokták, hogy egyszerre mindig több embert szólítanak meg, a gyülekezethez fordult. Ottó, mint azt bizonyára tudjátok már, sajnos nem azért jött el hozzánk, hogy visszatérjen szülőfalujába. Ennél sokkalta szörnyűbb ok vezérelte. Ottót azért küldték a városból – és itt a küldték szót valahogy erősebben nyomta meg –, hogy kiderítse, miként halt meg a mi szeretett Gyuszikánk. Néhányan szaporán keresztet vetettek. Így igaz, szólta Ottó, és úgy érezte, gyenge hangja csupán elhaló gyűrű a hullám után, amit József atya babonázó erejű orgánuma keltett. Igyekezett hát ő is meggyőzőbb lenni, de hangja ettől csak magasabban fekvő, szinte kisfiús tónusra váltott. Kérem, mondják el, mit tudnak a haláleset körülményeiről! A gyülekezet tagjai József atyára pillantottak. József atya bólintott.

Egy ideig mindenki csendben ült, talán összeszedték gondolataikat. Aztán egy reszketeg, otthonkába bugyolált néni belekezdett. Sajnos ebben a világban, ebben a magányos világban mind egyedül vagyunk hagyva, és bár bűn, amit a kis Gyuszika tett, bűn, hogy így eldobta magától az életet, én hibáztatni nem fogom ezért. Igen, igen, dűnnyögték páran. Rettenetesen egyedül volt az a fiú. Ottó várt egy kicsit, hátha folytatja még a néni, de az visszazárkózott kéztördelős reszketegségébe. Értem, mondta Ottó. Esetleg, ha felidéznek, mikor látták utoljára Gyuszikát... Most szemüveges, jól öltözött, vékony orrú férfi szólalt meg. Péterfai Miklós, könyvelő vagyok. Ottó ezt nem írta fel a noteszba, a férfi tovább beszélt. Estefelé láttam Gyuszikát a főúton sétálni, kicsit zavartnak tűnt, talán a kocsmából távozott éppen. Nem volt vele senki. Egyszerűen csak eltűnt a sötétben. Én még a falu határánál láttam, vette át a szót egy terebélyes asszony, éppen a kutyának vittem ki a vacsoráról megmaradt csontokat. Merre tartott akkor Gyula, kérdezte Ottó. Ment tovább, kifelé a faluból, felelte az asszony. A cigánysor felé mehetett, töprengett el hangosan egy pödört bajszú férfi, akinek egyik füléből hiányzott egy darab. A sérülés egészen frissnek tűnt. Talán ló vagy szamár harapta ki. Cigánysor, kérdezte Ottó. József atya felemelte túlméretezett tenyerét. Régóta kérem már a gyülekezetet, hogy ne használjuk ezt a szót. Cigánysornak nevezik Lantos János házát a falu határán túl, magyarázta aztán Ottónak. Mi dolga lett volna arrafelé, kérdezte a nyomozó. Űzött szemű, ösztövé nő felelt: tekintve, hogy Gyuszika bőre meglehetősen kreolos volt, és haja erős szálú, fekete, néhányan úgy véljük, Lantos János volt a vér szerinti apja. Ilona nem válogatott. Anna, szólta rá a nőre József atya, kérem! Anna elpirult, büntudatosan horgasztotta le fejét. Ki volt az utolsó, aki beszélt is Gyulával, tette fel következő kérdését Ottó. A gyülekezet tagjai elgondolkodtak. Ha tényleg a kocsmából jött ki a fiú, akkor Zombor György, a kocsmáros, válaszolta Péterfai Miklós. Ha meg a Lantoshoz ment, akkor bizonyára ő. Ottó többet nem tudott meg az egybegyűltektől.

György Soponyai, flickr.com

Mikor kilépett a házból, odakint sötét volt, és még mindig esett az eső. József atya kijött Ottó után. Figyelj, Ottó, mondta, tekintetét az estébe fúrva. Elmondom, mit gondolok én az esetről. Ottó hallgatott. Csak nézte azt a csontos csuklót. Nem hiszem, hogy Isten az égben van, magyarázta József atya, nem így képelem el a dolgot. Mindig is úgy láttam, hogy születésünkkor Isten-magot kapunk, mindenki éppen ugyanakkorát, ugyanolyat. Valakinek aztán könnyebb lesz az élete, szeretetben, törődésben cseperedik. Benne akadályok nélkül ereszthet hajtást ez a mag. És vannak olyanok, akikben, mint a folyadék és fény nélkül nevelt növények esetében, sokáig csak a gyökérzet nő, éltető vizet keresve a föld alatt. Az ilyenekben lassan és nehézkesen bontakozik ki a hajtás, de ha megindul a növekedés, mindegyiknél erőteljesebb Isten ver tanyát. Feltételezem, most azon tűnődsz, hogy jön ez az egész Gyuszika halálához. Hogy mit okozkodik itt össze ez a pap. Gyuszika esetében olyan mélyre hatoltak a mag gyökerei és olyan szélessé bontakozott a hajtás, hogy egész egyszerűen szétfeszítette az életét. Érted? Gyuszika olyan volt, mint a szentek. Nem embertestbe való volt a lelke, hiába próbáltam segíteni, terelni őt. Nem ide kellett volna születnie. A helyiek szemét zavarta a fényessége. Érted?

megvadulnak

Ottó még mindig hallgatott. Ottó, mondta halkán a lelkész. Gyere vissza a faluba. Hatalmas szükség lenne itt rád. Folytasd, amit édesapád elkezdett, mutass jó példát a falubelieknek. Én már nem leszek velük sokáig. Beteg vagyok. Ők meg olyanok, mint egy gondnok nélküli társasház lakói. Összezavarodnak, megvadulnak, ha elmegy a világítás. Ha bármi szokatlanul történik. Ha egy náluk különbbel vagy aljasabbal találkoznak. Költözz vissza ide. Jó itt az élet, hidd el! Csendesebb, mint a nagyvárosban.

Ottó hallgatott, aztán egyszer csak kisétált az esőbe, és azt mormolta József atyának, most megyek, beszélek a kocsmárossal. A kőből faragott lelkész még hosszan állt a verandán. Ottó után kiáltotta, hogy Gyuszika olyan fénnel ragyogott, hogy még halálával is jót tett, mert közelebb hozta egymáshoz a lakosokat és kibékítette a haragosokat. Nem tudta, a nyomozó hallotta-e szavait. Kisvártatva, mint aki észbe kap, visszament a hívekhez.

A KOCSMÁROS

Zombor György pálinkával kínálta Ottót. Ottó keze megremegett. Nem kérek, köszönöm, mondta. Szolgálatban nem vedelünk, jól mondom, nevetett a kocsmáros. Ottó körül nézett a kocsmában. Az egyik asztalnál két robusztus férfi iszogatót. Munkaruha volt rajtuk, csupa sár. Mogorván figyelték a nyomozót. Azt hallottam, Odry Gyula a halála estéjén betért ide, szólott Ottó. Zombor György hájas nyakát simogatta. Igen, itt volt, szokás szerint búbánatos képpel érkezett. Jó gyorsan benyomott négy-öt felest, meg néhány korsó sört. Mint aki villámsebességgel akar állni. Mint aki készül valamire, tudja? Aztán megtudtuk, mire készült, az Isten nyugosztalja. Jól mondom, fiúk, kiáltott oda a tagbaszakadt férfiaknak. Azok nem feleltek, szájukat húzva ittak tovább.

Sippanont Samchai, flickr.com

Hallgasson ide, nyomozó úr, hajolt közelebb a kocsmáros, Odry Gyula fattyú volt, félcigány fattyú, Szalóki Petya barátom szerint ráadásul lyuktévesztő is, és én hiszek Szalóki Petyának, mert egyenes, őszinte ember. Amit mond, az úgy is van. Hát csoda, hogy így döntött? Micsoda terhet cipelhetett, igaz? Ottó a nagydarab férfiakra pillantott. Felírt valamit a füzetébe. Beszélt is Gyulával, vagy csak az italt adta neki, kérdezte Ottó. Nem beszéltem vele, felelte a kocsmáros. Álmodozó, különös fiú volt, nehéz volt vele szót érteni. Igen, motyogta a nyomozó, és mélyen a kocsmáros szemébe nézett. Aztán váratlanul felállt, és kissé félszeg léptekkel az italozó bölényekhez sietett. Azok komótosan letették poharukat, és úgy dőltek hátra székükben, mint akik támadásra számítanak. Ottó nem támadott, kezét nyújtotta a férfiaknak. Azok, szájuk szegletében félmosollyal összenéztek, majd kezet fogtak a nyomozóval. Ottó talán a kelleténél hosszabban tartotta tenyerüket, sőt, kicsit közelebb is hajolt hozzájuk, mintha szaglászna. Az egyik bölény már morogni kezdett, hogy mi ez a buziskodás.

valami ócska tréfa

Ekkor kinyílt a kocsmáros ajtaja. A bűnügyi technikus és a két helyszínelő sétált be, mögöttük Percai úr, rettentő zavarban. Kollégái Ottóra pillantottak, és intettek a fejükkel. Ottó otthagya a két tagbaszakadtat, és kiment a technikussal a szabadba. A bűnügyi technikus, miután

meggyőződött arról, hogy illetéktelen személy nem hallhatja őket, feszült arccal vonta magához Ottót. Te, hallod, mi ez az egész, valami ócska tréfa, valami átverés? Ottó értetlenül nézett. A völgyhíd alatt nem volt semmilyen hulla, sziszegte ingerülten a technikus, de még a nyoma sem... Perkai úr, mint valami lomha szellem, valahogy ott termett a kocsmá előtt. Talán a varjak csipegették el a tetemet. Talán megették. A bűnügyi technikus lesújtó pillantást vetett a polgármesterre. A nyomozó már nem volt ott.

Ottó szaladt az utcán. Szeme sarkából látta, hogy az egyik ablakból, a függöny szegletébe kapaszkodva őt figyelik az otthonkás néni. Kezd olyan lenni az ügy, mint egy kusza lázalom, gondolta Ottó lihegve. Végére kell járni, végére kell járni, verte talpa az ütemet.

A CIGÁNY

Sokáig dörömbölt, mire odabentről meghallotta a féktelen anyázást. Lantos János vehemensen tépte fel az ajtót, tekintete parázslott. Ottó észre sem vette, hogy keze a pisztolytáskáján nyugszik. Feleszmélt ugyan, karját is gyorsan elkapta, Lantos János gyakorlott szeme azonban így is észrevette. Keserű mosollyal nézte Ottót. Mit akar, vakkantotta. Odry Gyula halála után nyomozok, mondta Ottó. Lantos úr szeme, arca mintha megrándult volna. Nem én öltem meg, ha erre kíváncsi, mormolta. Egyesek szerint magával találkozott utoljára, állapította meg Ottó. Így volt, ismerte el Lantos úr. Mindketten az esőben álltak, Lantos úr nem hívta be a nyomozót. Ahogy nagy testével próbálta kitakarni a szegényes szobabelső látványát, Ottó arra következtetett, talán szégyelli otthonát. Miről beszéltek, kérdezte Ottó. Zaklatott volt a fiú? Lantos úr felnevetett. Ezt mondták magának, igaz, ezzel hülyítették. Hogy a fiú bepiált, aztán leugrott a hídról. Baromság. Nem kétlem, hogy önmagát csinálta ki, bármit kiabál is az Ilona, szerintem öngyilkos lett a gyerek. De nem azért, mert részeg volt. És nem azért, mert meleg vagy félcigány volt. Ugye ezt rebesgetik? Nem, nem, nyomozó úr. Gyuszikával túl sokat foglalkoztak. Ez volt az ő baja. Ő volt itt az egyedüli fiatal. Ő volt a legtisztább lelkű. Ő volt a legnagyobb reménység. A József atya szerint olyan okos volt, hogy egyetemre is felvették volna. Látja, nyomozó úr, annyi mindent képzeltek bele abba a szerencsétlen kis pöcsösbe, hogy összeroppant, mint ló patája alatt a dió. Ez az én véleményem. Lehet, hogy nincs igazam.

Nagaraju Hanchanahal, flickr.com

Ottó a cigány férfi szemét figyelte. Gyula teste eltűnt, mondta a nyomozó. Lantos úr mint a meg sem lepődött volna, ugyanúgy állta Ottó tekintetét, arcizma sem rezdült. Hát aztán, kérdezte most, végül is mit számít? Akárki is vitte el onnan, legalább nem ázik már ott a hideg esőben. Ottó még egyszer beleskelődött Lantos úr válla felett. A cigány arcán újra megjelent a keserű mosoly. Gyuszika teste nincs odabent, higgye el nekem. Nem én tüntettem el a testét. Gyáva vagyok ahhoz.

Ottó hátralépett az éjszakába. Valaki vadul felsikoltott.

A TÉBOLYULT

Ottó alig bírta megnyugtatni a jajveszékelt, kétségbeesetten kalimpáló asszonyt. Szemében állati rettegés villogott, hangja olyan fülsiketítő volt, hogy Ottó legszívesebben szájba vágta volna. Percekig mondogatta a nőnek, hogy nem akarta meglökni, csak véletlen volt, hogy minden rendben van, ne féljen. Mikor a tébolyult asszony lehiggadt, Ottó megkérdezte, itt lakik-e a faluban. Az asszony bólintott. Maga a tizenkilencedik, suttogta Ottó, inkább csak úgy magának. A szerencsétlen nőt nem tartotta beszámíthatónak, így először ott akarta hagyni, de aztán úgy döntött, neki is feltesz még néhány kérdést. Hogy mikor látta utoljára Gyuszikát, hogy mit tud az ügyről. Az asszony lehajtotta a fejét. Bámulta átázott cipőjét. Aztán kotorászni kezdett zsebében, és egy kis festett kavicsot vett elő. Gyuszika festette nekem, mikor gyerek volt, mondta az asszony, és felröhögött, alig bírta abbahagyni. Kedvelte Gyulát, kérdezte Ottó. Az asszony szaporán bólogatott. Meghalt, nyögte aztán, mintha csak most tudatosult volna benne, mi történt. Aztán az égre emelte tompa tekintetét. Megnyugodott a falu, hál'istennek, megnyugodott. Időnként kell egy ilyen eset, azt mondta a József atya. Kell hozzá egy ilyen ember, mint a Gyuszika. Az asszony most ajkához nyomta a kavicsot, mormogott valamit, azzal faképnél hagyta a nyomozót.

Ottó csuromvizesen ment vissza kollégáihoz. Az egyik helyszínelő közölte vele, hogy értesítették a kapitányságot a holttest eltűnéséről. Hamarosan küldenek egy keresőcsapatot. Ottó megkérte Perkai urat, hogy mutassa meg neki szálláshelyét. Perkai úr készségesen vezette el ahhoz a kicsinyke házhoz, ahol korábban Odry Gyula lakott. Ottó megrökönyödve nézett a polgármesterre. Perkai úr elmosolyodott. Ugyan már, Franz úr, inkább velem aludna együtt? Jó kis ház ez, majd megszereti. Ottó fáradt volt. Bement a házba, becsukta ajtaját, ledobálta ruháit, sporttáskájából pizsamát vett elő. Amint befeküdt az ágyba, szinte rögvest el is nyomta az álom. Életében nem aludt ilyen jól.

A JELENTÉS

Ottó másnap hajnalban ébresztette magát, el akarta érne az első buszt. Nem köszönt el senkitől. Ahogy várta a buszt, morgást hallott. Az öreg keverékkutya volt. Morgása most nem volt fenyegető, sokkal inkább hasonlított egy macska dorombolásához. A busz megérkezett. Ottó csendesen köszönt a sofőrnek, és helyet foglalt. Az ablakból sokáig nézte a kutyát. Mikor elindultak, rádöbbsent, hogy édesapjának éppen ilyen tekintete volt. Éppen ilyen, mint ennek a kutyának. Ezért tűnt olyan ismerősnek ez a szempár.

felszíni sérülés

Elérte a vonatot is. Az elsők között érkezett a kapitányságra. Bement szűkös irodájába, leült az asztalhoz. Bekapcsolta gépét. Elkezdte írni a jelentést. Az asztalra kitette maga elé jegyzetfüzetét. Átfutotta. Odry Gyula járomcsontján lilás duzzanat, ökölcsapás okozhatta, a földre érkezéskor másik orcája csapódott a kavicságyba. Az ütést nagy erejű, balkezes ember mérhette az áldozatra. Szalóki Péter bal kézfején felszíni sérülés. A lengőhíd láncon vér, Gyula orráról csöppenhetett oda, Gyula orrában alvadt vért találtam. Ajkáról nem érezhető alkohol-bomlástermék bűze. A kocsmáros hazudott, mikor azt mondta, Gyula ivott. Mikor Perkai László hazudik, hangja erősebb és gyorsabb lesz, tekintetét félrekapja, kezével megérinti a száját és a fülét. Perkai László hazudik az öngyilkossággal kapcsolatban. Odry Gyulát erőszakkal cipelhették a hídhöz. Talán védekezett is. Talán kiharapott egy darabot az egyik gyülekezeti tag füléből. Odry Gyula testét elvitték és elföldelhették. A kocsmában ülő két férfi tenyerén frissen keletkezett vízholdyagokat tapintottam, gyaníthatóan ásás okozta. A föld a legtöbb helyen még fagyott.

Sippanont Samchai, flickr.com

Ottó mindebből semmit nem írt a jelentésbe. Helyette csak ennyit, persze némi körítéssel: Odry Gyula valószínűsíthetően öngyilkos lett. Teste eltűnt. A legvalószínűbb, hogy elcsipegették a varjak.

Talán meg tudnám szokni azt a házat, töprengett, miközben a printer a rövidke jelentést nyomtatta. Talán lenne ott helyem, végül is tizenkilenc ember is jelentheti az életet. Talán ott meggyógyulna a bőröm is.

felső kép | Kris Williams, flickr.com

Telléry Márton

GYÜMÖLCSEVŐ

2017-02-18 | PRÓZA

Az elmúlt évben négyszázhatvanhét irodalmi művel találkoztam, melynek fő motívuma, hogy egy emberi lény szívesen közösülne egy másikkal. Ahhoz képest, hogy milyen rengeteget olvasok, kiábrándítóan alacsonynak tartom ezt a számot.

Jelen írásban azonban emberi lény nem szerepel. Álmos nevű, Brazíliában, az Amazonas egyik mellékfolyójában élő hőse ugyanis egy hal, fajtát tekintve fekete pacu. Fejétől farkúszójáig nyolcvankét centi hosszú, mérlegre téve nagyjából huszonkét kilót nyomna. Teste lapos, tányérszerű, arcán állandóan derűs mosoly ül. Mivel főként vízbe hullott gyümölcsökkel és termésekkel táplálkozik, előszeretettel keres fel elárasztott erdőterületeket.

Semmi jelentősége, hogy történetünk szerdai napon játszódik. Azért elmondom, hogy a Brazíliában hivatalos nyelvként használt portugálban a szerda *quarta-feira*, vagyis negyedik pihenő- vagy ünnepnap, mióta a hatodik században a pannóniai születésű Bragai Szent Márton püspök kezdeményezésére a többi újlatin nyelvben máig római istenek nevét viselő hétköznapok a katolikus liturgiát követő elnevezést kaptak. Hősünk erről persze nem tud, ahogy dél-amerikai hal létére ősi magyar nevén sem csodálkozik.

késnek a majmok

Délután négy óra hat perc, Álmos egy gyümölcsfa felé úszik. Az utóbbi hetekben megtapasztalta, hogy ebben a napszakban nagy mennyiségű, ízletes táplálék potyog a vízbe a folyó fölé lógó ágakról. Az okot – egy csuklyásmajom-csapat napi rendszeres táplálkozó-körútja során ilyenkor érkezik a fához – nem ismeri, nem is kutatja. Már a fa alatt van, de nem jön az égi áldás – úgy tűnik, ma késnek a majmok. Egyhelyben lebegve, türelmesen vár. Azt hiszem, ha egy gyümölcsre váró, tányértestű, mosolygó halon kívül nem látnék mást a világból, eszembe sem jutna megkérdőjelezni a Jóisten dicsőségét.

Álmos soha életében nem közösült senkivel. A szaporodás idejének elérkeztével spermáját egy nőstény ikráira ereszti. Ezernyi utódja közül egyikkel sem ápol szorosabb kapcsolatot. Igaz, csak töredékük éri meg a felnőttkort, legtöbbjük fiatalon ragadozók áldozatává válik. Néhányukat ő maga fogyasztja el – bár nagyrészt növényi táplálékkal él, a kisebb állatokat sem veti meg. Egyszer én is szívesen kóstolnék fekete pacut. Gyümölcsösnek képzelem a húsát. Igaz, a birka fűvet eszik, az ürühús mégsem fűízű. Bár ki tudja, nem kóstoltam még fűvet. És az emberrel vajon hogy áll a helyzet? Egy alkoholistának például más ízű a húsa, mint egy absztinensnek? Embert sem ettem még, és igazán remélem, nem is szorulok rá soha.

kép | Wikimedia Commons

Virágh Szabolcs

NÉMA SZAKADÉK

2017-02-07 | VERS

Szúnyogszagú csöndben a félmárvány terasz,
műanyag terítőn oson a tavasz,
hangyafejnyi morzsák, lekvárfoltszalom,
spirálos vércsík alkalmi boncasztalon.

Szintekkel feljebb a makrolétezésben,
körmökre égett tompa feszültségben
szaggatva nyiladoz a lefojtott mámor
a tejüveghomály arctalanságából.

Áttetsző tájak benső térképeken,
de csak az ösztönök látnak, a szó már érvénytelen,
árnyék a vízben: felold és pezseg,
az este halkán hullik, mint beteg falevelek.

S minden koppanással új görcs merevedik,
szűkülnek a terek, a pohár lassan telik,
szürke kőpocsolya: a földre szakadt ég,
csak úttalan zárványok, csak néma szakadék.

kép | Gadányi Jenő: Konstruktív csendélet

Virágh Szabolcs

ANYTHING GOES

2017-02-26 | **VERS**

És sarkára áll a buzgalom:
öncirógat, pironkodik,
mint madár, ha zimankós hajnalon
az obligát tavaszról álmodik.

Mert hogy jőni kell, az nem vitás,
villong tarkán a látomás,
s az erekben
már kereng benn
a feldúsult placebo-hatás.

No, lám, lám, csak egy kis akarat,
s a naptár is magától lapoz,
és titkosan suttogó szavakat
fülünkbe serény kis bolha hoz.

Mint nyelvhegy, ha hónaljat csiklandoz,
úgy bizsergi át az agyakat
a hormonális indulat,
az erényövön sincs már lakat,
itt a tavasz, dagad a fa(llo)sz,
pajzán napsütés szorít a falhoz:
posztmodern évszak, anything goes.

kép | Cristian Balate, shutterstock.com

Csontos Márta

IRÁNYTÉVESZTÉS

2017-02-28 | VERS

Megint remeg az iránytűd,
szédülsz a körpálya vonalán,
fekete pillék repítenek északra,
mert nincsenek már jogaid
a déli tengereken, versenytársad
hangját sem hallod – megbújjik
a díszletek mögött, s te még
mindig keresed, ami nincs,
megsemmisülsz emlékeid
gyönyörein. A hajnal rongyaiból
kirázod az éjszaka lereszelt követ,
pályádról levonul a virágpehely
körmenet. A széthordott port
elmossa a savas eső, álmod füstje
hiába száll magasba, nem veszik

észre a jelet; nem veszik át tőled
a szaporított kenyeret s halat.
Odaát valamit nem felejtenek,
neked meg csak emlékezni szabad.

kép | Triff, shutterstock.com

Szvetelszky Zsuzsanna

TUDJA, HOGY VAN EZ...

[MIT MONDHATTAM AKKOR?]

2017-02-02 | MIT MONDHATTAM AKKOR?

Mivel a matematika igen nehéz tantárgy – magyarázza gimnazista osztályának a kiváló pedagógus –, azt tanácsolom, ami már a tavalyi osztályomnak is pompásan bevált: az órát vegye fel valaki a telefonjával, aztán óra után küldje el a felvételt a többieknek, így mindenki vissza tudja hallgatni akár többször is, ha egy magyarázatot elsőre nem ért.

micsoda különbség

A huszonegyedik század a nyelvészet számára is rengeteg, sajátos ígéretet tartogat. Soha nem készült még annyi felvétel hétköznapi diskurzusainkról, születésnapi köszöntésekről, közmeghallgatásokról, értekezletekről, fürdőszobai buli-előkészületekről, mint ma. Megvan az eszköz, és bárki hozzáférhet. Igazi kincsésbánya lesz ez az interakcionista nyelvészet számára, mert így végre nagyobb méretű korpuszt elemezve tárja fel és mondja ki beszélgetéseink rejtett szabályait. Aki még nem olvasott hosszabb, spontán

beszélgetés alapján rögzített szöveget, alig tudja elképzelni, micsoda különbség, ahogy beszélgetünk, és amit gondolunk a beszélgetéseinkről. Jóval szabatosabbnak és értelmesebbnek véljük szavainkat a valóságban elhangzottaknál, és sokkal több összefüggést feltételezünk, mint amennyi kihallható belőlük. Egy kívülálló sok esetben alig érti a számára idegen emberek diskurzusát, annyi közbeékelés és utalás tarkítja azt: a jéghegy csúcsai.

A közbeékelést intézzük most el röviden. Fónagy Iván a hiperbatont, ezt az irodalomelméleti-retorikai fogalmat, a tagmondatot félbeszakító közbeékelést egyes alkotások elemzésekor a mű egészére is érvényesnek tartja, és ilyenkor gondolatalakzatnak, szövegszerkezeti modellnek tekinti^[1]. Amúgy a társalgáselemzéseknek és az etnometodológiának is kedvelt témája, jelentése a beszélgetés egészének vizsgálatában értelmezhető: tükrözhet tudat alatti vágyakat, célokat, tájékozottságot, műveltséget és persze az intenzív kommunikativitás veleszületett hajlamát.

Giacomo Balla: Az autók és a fény gyorsasága, Emiliano, flickr.com

Az utalással azonban más a helyzet. Mérei utalásnak nevezte^[2] az élmény-megjelenítést, amelyet a társas alakzatok anyanyelvének tekintett. Ismétlések útján képződik a hagyomány is, az újraélés jellegzetes módja^[3]: „...A kezdeti spontán történést, pontosabban annak töredékeit átélői megismétlik, állandó alakba öntik. Az ismétlések lélektani háttere azonban különböző. Szemben a késői megismétlésekkel, amelyek már az együvé tartozás ritualizálódott jelzései, a spontán történést töredékeinek első megismétlései az élmény teljes tartalmát, indulati és érzelmi feszültségét felidézi mindazokban, akik az eredeti élményt átélték. A hagyomány az összetartozás tudatát, az együttes élmények halmozódását ritualizált formában fejezi ki, a teljes élményt képviselő konkrét részlet viszont konkrét együttes élményt jelez. Az együttes élmény tehát a csoportban megjelenő sajátos jelvény, a teljes élményt a maga indulati gazdagságában felidéző viselkedésrészlet másodjelentése.”

élményszerveződés

Mérei az utalásban, mint kommunikációs jelformában, és a mögötte meghúzódó pszichikus reprezentációs mechanizmusban fedezte fel az élményszerveződés, a valóság pszichikus megkettőzésének jellegzetes fejlődési fokát, s kimutatta az utalás változatait az intim élményközösségekben és a művészetekben is. Gyakori változat a közvetlen élmény spontán behelyettesítése. Egy spontán ismétlés – az előző napi társas történés részlete, helyi mozzanatának ismétlése – mint jel hívja elő abban, aki ismétél és társaiban is a felidézett élmény érzelm- és hangulatvilágát. „Én még ilyen jót nem ettem” – mondogatta egy távoli rokon vasárnap delente, s egyedül nekem jutott eszembe, hogy bizonyára hétről hétre finomabb az ebéd.

Az utalás történet- és élményszervező jellege életkoronként változik: „Felnőttkorban az utalás bizalmas közösségekben, cinkos kapcsolatokban bukkan fel. A kommunikáció látszólag mindenki számára érthető konvencionális jelekkel zajlik, de ezek a jelek a beavatottak számára mögöttes tartalomként olyan élményrészleteket hordoznak, amelyek lényege a teljes élmény, az élményközösség felidézése.” [4]

A beszélgetés utalásokkal dolgozik, utalásokkal „horgonyoz”: Az egyéni pszichikumra és a csoport kultúrájára is vonatkozik a társas reprezentáció két alapfolyamata, a lehorgonyzás és a tárgyiasítás[5]: „Kétségtelen, hogy banalitása mélyén minden tény, minden közhely a tudás univerzumát rejt, egy kultúra kivonatát, egy rejtélyt, amely kényszerítő erejűvé, ugyanakkor lenyűgözővé tesz. ‘Lehet-e valami vonzóbb, termékenyebb, és izgatóbb egy közhelynél?’ – teszi fel a kérdést Baudelaire. És kollektív szempontból hatásosabb, tehetnének hozzá. Nem egyszerű feladat az ismeretlen szavakat, ideákat vagy lényeket megszokottá, közelivé, valóságossá tenni.”

Giacomo Balla: Az automobil gyorsasága, Breve Storia del Cinema, flickr.com

A lehorgonyzás folyamata és mechanizmusa biztosítja, hogy az idegen vagy zavaró hiedelmeket, képzeteket beilleszthessük az ismerős képzetek és kategóriák összefüggésébe. A lehorgonyzás folyamatai az osztályozás (az ismeretlent egy adott kategória prototípusával vetve össze) és a megnevezés (a nyelvi kategóriák rendszerében elfoglalt hely kijelölésével megadva az ismeretlen viszonyát az ismert dolgokhoz).

Az általánosítás során a reprezentálandó dolog hasonlóságának hangsúlyozása, a különbségek csökkentése zajlik, míg az absztrakttól a konkrét felé mozdulás az ismeretlen és a már létező prototípusok közötti különbségeket emeli ki.

valóság és képzelet

A narratív beszédaktusokban ott rejlik a retrospektív lehorgonyzás lehetősége is: amikor ugyanaz a személy ugyanazt a mondandót az idő teltével mindig másképp adja elő. Történeteinket folyamatosan újraírjuk, s hogy milyen megjelenítést metszünk ki történeteinkből, az igencsak nagy szerepet játszik a hétköznapi viselkedésben. Mert beszélhetünk progresszív (negatív értékeléstől halad a pozitív felé) és regresszív (pozitív értékeléstől halad a negatív felé) narratívumokról. A szöveg egyedisége sem mellőzhető: olyan narratív szövegszerkezet, melyre a valóság és képzelet terminusai csak az adott szöveg individualitásának keretein belül értelmezhetők. Nem tudunk arra semmit mondani, amire csak utalnak, hisz nagy a kockázat: annyi minden lehet elhallgatva, hogy válaszuk nagy eséllyel trafálhat mellé. „Te is tudod, hogy milyen ő...” Ha nem arra válaszolunk, mint amire a másik utalt, saját értelmezésünket leplezzük le, s ez bizony hordozhat magában veszélyt. Egyszerűbb úgy tenni, mintha ugyanarra gondolnánk, mint vállalni, hogy nem ugyanarról beszélünk. Ekkor ugyanis kiderülhet, hogy másképp gondolkodunk, és ez nemcsak kényelmetlenné válhat, de kapcsolati következménnyel is járhat: ha nagyon másképp gondolkodunk, könnyen lehet, hogy soha többé nem fogunk beszélgetni. Az utalás letapogatja a mezsgyét, egyben kifinomult licit is: óvatosan, lépésről lépésre deríthetjük fel közös viszonyítási pontjainkat.

Egy őszi teraszon néhány munkatárssal hosszú kutatási fázis végét egyeztetettük épp, gyors kora délutáni kávé mellett vitatva meg a záró szakasz kérdéseit. A terasz az utcára nézett, a székem a járda mellett állt, így könnyen szólíthatott meg a férfi, aki a többi járókelő közül lépett oda asztalunkhoz, és pár forintot kért. „Kukázom én, de hát tudja, hogy van ez...” tette hozzá mentegetőzve.

Giacomo Balla: A zaj és a sebesség szobrászati felfogása, Wikimedia Commons

Mondhattam volna, hogy tudom, hiszen a városban, ahol élek, látom, hogy van ez. Sőt, olvasok róla, a munkám miatt talán valamivel többet is, mint az átlag, így néhány statisztika ismeretében tudom, hogy van ez. Mi több, vannak ismerőseim, munkatársaim, barátaim, akiknek az a szakmája vagy önként vállalt feladata, hogy törődjenek az ilyen helyzetbe kerülő emberekkel, és ahogy lehet, segítsenek rajtuk, így hát tudom, hogy van ez.

Mégis, ha rátekintek a világra, amire a férfi mondatának elmaradó, második fele nyílt, szembe kell néznem azzal, hogy nem, nem tudom. Nincsenek tapasztalataim a dimenziókról, amelyekre utalt: a kukázás részleteiről és problémáiról a legtöbb ember annyit tud, amennyit véletlenül megpillant. Esetleg elvonatkoztat és hozzáképzeli: kukázni rossz, nehéz és esetenként tilos. Ennyi biztos tudásához van bátorságunk. Keresgélem az aprót, közben a többiekre pillantok az asztal mellett, és látom: ők sem tudják, hogy is van ez.

[1] Fónagy I.: *Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák*. Linguistica Series Relationes, 3. MTA Nyelvtudományi Intézete

[2] Mérei F.: *Lélektani napló I. Az utalás lélektana*. Művelődéskutató Intézet, Budapest

[3] László J.: *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Új Mandátum, Budapest, 2005, 53.

[4] László 2005:55

[5] Moscovici, S.: *Társadalom-lélektan*. Osiris, Budapest, 2002, 241.

felső kép | Giacomo Balla: Pesszimizmus és optimizmus, Chloé, flickr.com

Varga Bence

MATINÉ

[MIT MONDHATTAM AKKOR?]

2017-02-05 | MIT MONDHATTAM AKKOR?, NOVELLA

– Be vannak ám szarva itt a manusok – hunyorított felém vidáman somolyogva nagyapám.
– De be ám. Csak úgy reszket mindegyik, mint a nyárfalevél – tette hozzá, és még mindig vidáman csillogott a szeme. – Tegnap is, mikor itt ücsörögtem a kertben, jött hozzám egy öreg krapek, letelepedett mellém a padra, pont, mint most te, egy ideig ötölt-hatolt, aztán csak kibökte, hogy mondjak már valamit, szerintem mennyit kéne adni a főorvosnak.

– És mit mondtál?

– Hát, csak vonogattam a vállam. Hogy mit tudom én. Nem is emlékszem, mikor voltam kórházban utoljára. Valamikor a hatvanas években talán. A második infarktusomkor – szusszant egyet. – Akkor határoztam el, hogy abba hagyom a dohányzást. A nagyanyád

csak később tette le a cigarettát. Tudod, mikor?

Tanácsstalanul ingattam a fejem. Őszintén szólva arról sem volt fogalmam, hogy a nagymama valaha dohányzott.

– Amikor te születted. Már jó régóta vágytunk unokára, ő pedig megfogadta, ha egyszer egészséges kisfia születik a lányának, szakít a bagóval. És így is lett. Nem volt vallásos, tudod, nem vagyunk azok. Úgyhogy ő sem fohászodott soha, csak megígérte, hogy abbahagyja, ha te megérkezel. És be is tartotta a szavát.

– Jó asszony – sóhajtottam nagyot.

– De még milyen jó asszony. Remek asszony. Ma már nem teremnek ilyen nők, mint a te nagyanyád – bólogatott az öregúr. – Na és azt mondta az a szegény ágrólszakadt, hogy neki ötezer forintja van. Annyit tudott a nyugdíjából megspórolni. Ő csak annyit tud adni, ez van.

– Hát azzal nem sokra megy itt.

– Szerintem sem. De ha ennyi van neki, nincs mit tenni.

Egy időre csönd lett, a gyöngykavicsban turkáltam a cipőm orrával. Valami hóangyalfélét túrtam, bár lehet, hogy inkább egy kocsi szélvédőjére emlékeztetett, az ablaktörlő két körívével.

– Itt születtem – bökött most a háta mögé nagyapám.

Meglepődtem.

– Itt, a Tömő utcában?

– Itt, bizony. Cudar egy környék volt. Nehéz évek. A háború után, tudod, itt olyan szegények voltak a népek, hogy néha egy-egy bicskás csibész megállított valakit a sarkon, és kényszerítette, hogy levegye a ruháját. Aztán eladta a feketepiacon. Még egy rongyos nadrág meg lóden is érték volt ám akkoriban.

Erősen hegyeztem a fületem. Más öregekkel ellentétben a nagyapám szinte sohasem merengett a múlton. Vagy legalábbis nem mesélt róla. Az emlékeinek foszlányaiból évtizedenként előkerülő kis múlt-fecniket gondosan gyűjtögette mindenki, hátha egyszer kirakhatjuk belőle, ki is volt ő.

– Itt laktam, bizony. Gyerekkoromban itt rohangáltunk. Ezek a düledező házak álltak itt. Nem volt valami fényes élet. Csak amikor moziba mentünk.

Kerek arcát erős vonalakkal lepték be a ráncok, vaskos szemöldöke sörtéje még mindig feketéllett. Volt a lényében valami huncut kacsintás, valami örök jókedv, ezért könnyen képzeltem el rohangáló hátulgombolósnek.

– A mozi... Hát ne olyan mozira gondolj, mint amik most vannak.

– Hanem? – kérdeztem óvatosan, nehogy elhallgasson.

– Csak egy nagyobb terem. Lócák, padok, azon ült a közönség, gázlámpák alatt. Kényelmetlen volt, nyomta az ember seggét, a szotyolát mindenki a földre köpködté, a vásznon meg táncolt a Fred Astaire. De mikor kijöttünk a filmről, másnap minden józsefvárosi vagány megvasaltatta a bőrcipője sarkát, aztán úgy szteppelték végig a Mária utcát.

– Te is?

Nem felelt, csak maga elé révedt.

– Akkor már volt hangja a filmnek. Azelőtt a mi kis csóringer mozinkban még csak némafilmek mentek. Ez volt tán az utolsó pesti mozi, ahol még mindig csak némafilmet vetítettek – vakarta meg az állán sercenő borostát.

Mikor megláttam a padon ücsörögve, fel is tűnt. Most először láttam elhanyagoltnak – egy-két napot kihagyhatott a borotválkozásban. Talán először felnőtt életében.

– De nem volt ám pénze a mozinak még zongoristára se. Azokból a jegyárakból nem tellett.

– Hát akkor?

– Hegedűs volt. Az öreg Hirschler bácsi hegedült, esténként három előadást.

– Hegedű? Némafilm alatt? – hitetlenkedtem.

– Bizony, hogy hegedű – csapott a vállamra nagyapám. – Hatvan fillér vót a jegy.

– Hát az nem sok – préseltem ki magamból valami butaságot.

– Annyi vót az ára. Hanem ez a Hirschler a hegedülésen kívül még mást is nagyon szeretett, a kisfröccsöt. Akkoriban úgy volt, hogy egy filmet nem egyben adtak, hanem részletekben. Lefutott a tekercs, akkor a gépésznek cserélni kellett a következőre, amíg

azzal elszöszmötölt, az öregnek pont volt öt perce, hogy átbálgjon a mozival szemközti söntésbe és bedobjon egy fröccsöt.

– Öt perc? Gyerekkoromban nálunk az Óbuda moziban, ha elszakadt a film, a közönség úgy fújolt meg ordibált, meg röhögött, hogy csodálkoztam, a gépész hogy tudja befűzni remegő ujjakkal olyan gyorsan, egy perc alatt a folytatást, hogy elüljön a csatazaj.

Egy pillanatra fellelkesültem, ahogy elmeséltem ezt neki, aztán hirtelen megbántam. Itt most nem az én emlékeim fontosak, hanem hogy ő meséljen.

– Hát ott kibírták az emberek. De csak amíg túlságosan be nem rúgott az öreg. Mert vetítették teszem azt a Megfagyott gyermeket, és akkor a Hirschler az elején még azt hegedülte, hogy tí-da-dí-darám, lassú, szívzaggató, szomorú melódiát, de mikor az ötödik körből jött vissza, már vidáman húzta, hogy Két kicsi kecske baktat a hegyre. És akkor felpattantak a prolik a gyalult padokról, kiköpték a szotyolahéjat, és ordítottak, hogy Hirschler, a kurva anyád, mink hatvan fillérért meg akarunk hatódni!

Nevettünk.

Fújdogált az őszi szellő, a gyöngykavicsba túrt mintázatba hullott is néhány kései levél.

Mit mondhattam akkor?

– A szürkehályog az csak egy szürkehályog. Megyünk mi még moziba, nagypapa – néztem rá.

– Tudom, kisonokám, tudom – felelte, és felállt a hámló festékű, betonba foglalt piros deszkáról. – Menj most már. Megfázol itt nekem.

Félszegen megöleltük egymást, annyira óvatosan, amennyire csak két férfi képes az ilyesmire. Aztán felbotorkált a Tömő utcai szemészeti klinika lépcsőjén, lódenkabátos alakja lassan tűnt el a szemem elől.

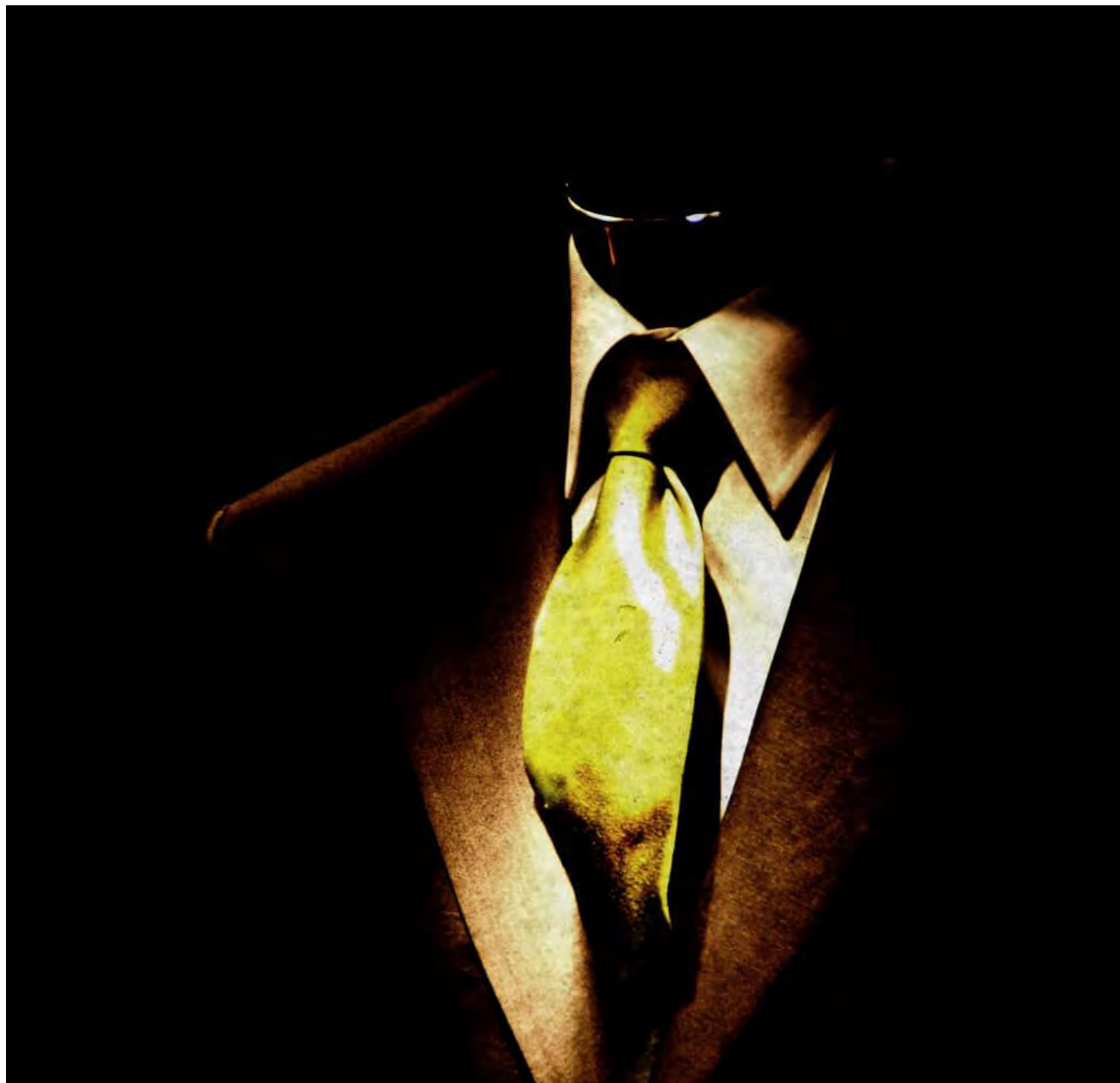
kép | fortepan.hu

Szirmai Panni

FELKÉSZÜLÉS

[MIT MONDHATTAM AKKOR?]

2017-02-12 | MIT MONDHATTAM AKKOR?, NOVELLA

Mindent tudtam. Az egész szöveg, minden vessző és hangsúly a helyén volt bennem, hetekig gyakoroltam a helyes intonációt, a megfelelő hangszínt és az autentikus – akcentusmentes – kiejtést. Tükör előtt mondtam a szöveget napra nap, figyeltem, hogy a megfelelő helyen tartsak kisebb szünetet és a fontos gondolatoknál jelentőségteljesen nézzek körül. De nem túlzóan, csak mintha egy barátomnak magyaráznám a lényeget. Minden csütörtök este felpróbáltam az öltönyt, abban mondtam el az egész előadást, hogy az textil esését is bele komponáljam testbeszédembe. Tökéletesen tartottam magam a kiszabott időhöz, még a lehetséges kérdésekkel is számoltam, és begyakoroltam a válaszokat.

Minden reggel időben érkeztem munkahelyemre, s mielőtt beléptem az irodába, megigazítottam a nyakkendőmet. Nem elvárás az elegáns öltözet, de jobban érzem magam így. Kompetensebb vagyok. Munkatársaimmal jó viszonyt ápolok, feletteseim

elégedettek a munkámmal.

A szokásos éves nemzetközi konferencián kell bemutatnunk az eredményeket. Tudtam, hogy idén engem küldenek, hisz két éve dolgozom a terveken, és mostanra elérhető közelségbe került a kitűzött cél. Higgadtan fogadtam a felkérést. Ez két hónapja volt, azóta készülök a bemutató előadásra. Semmi nem csúszhat félre, ezúttal nem. A főnököm az indulás előtti napon behívott a szobájába, hogy az előadásról beszéljünk. Röviden vázoltam neki a szerkezetet, s nem titkoltam, hogy az utolsó pillanatban nem szívesen változtatnék a szövegen és a hangsúlyokon. Nem tűnt elégedettnek, de türelmesen bólogatott.

a legkörültekintőbb előkészítés

Egész pályafutásom során törekedtem, hogy beépüljek a szürke eminenciások közé, nem akartam kitűnni semmivel, csak magabiztos intelligenciámmal. Hivalkodó fellépés helyett a nyugodt erőt képviselem

megjelenésemben és tetteimben egyaránt. Nem lehet zavarba hozni. Biztos tudásra alapoztam az előmeneteletem. Nem voltak váratlan kanyarok a karrieremben, kiugróan rossz vagy kiemelkedően jó időszakok az életemben. Minden egyenletes ütemben haladt. Nem először állok nagy létszámú nemzetközi közönség elé. A siker kulcsa a tisztességes felkészülés – ez a jelszavam. Legutóbb rajtam kívül álló ok miatt nem sikerült maximális teljesítményt nyújtanom – ki gondolhat ilyesmire?! Hogy a külföldi partnereknek tartott összefoglalón a szponzor cég vezetője éppen a megszólalásomkor kap fulladásos rohamot. Nem, ilyen esetekre tényleg nem lehet felkészülni. A legkörültekintőbb előkészítés mellett is előfordulhat *vis maior*.

Nem vagyok lámpalázás, ezúttal mégis remegett a kezem, mikor felszállt a repülő. A lábam is furcsán zsibbadt, biztos a turbulencia. Szerencse, hogy az előadást holnap kell megtartanom, ma este még átfutom a szöveget és rögzítem a testbeszédem fordulatait.

A *personal coach*-om javasolta, hogy ne készüljem túl az ilyen eseményeket, a spontán gesztusok sármja hozzáad az előadás személyességéhez. Nem értek egyet vele. Csak akkor lehet tökéletes az eredmény, ha minden mondat, mozdulat és gondolat a helyén van. Magabiztosan indultam el a szállodából, kicsit kapart a torkom, de közérzetemet nem zavarta. A reggeli kávé mellé kivételesen egy kocka magas kakaótartalmú csokoládét is ettem, mert olvastam, hogy jól tesz az agyműködésnek. Éppen időben – vagyis kereken egy órával a megbeszélte időpont előtt – érkeztem a helyszínre. Gyors terepszemlét tartottam és a színpalak mögött rövid meditációs gyakorlatot végeztem. Öltönyös emberek beszélgettek a folyóson és a teremben, néha intettek nekem. Udvariasan visszaintettem. Szép lassan eljött az én időm. Hallottam, ahogy a pódiumra szólítanak, furcsán teátrális jelenet volt, ahogy előléptem a sötétkék bárnyfüggöny mögül. Szemembe sütött a lámpa, mintha valódi színpadon állnék. Átvettem a felém nyújtott mikrofont – megszólalnék, de egyetlen hangot sem sikerült kipréselnem. Köszörültem a torkom, erőltettem – hiába. A közönség feszülten, riadtan várt, az elöl ülők vállvonogatva néztek egymásra, míg kihátráltam a függöny mögé. Már pissenést se hallottam.

kép | Bernat Casero, flickr.com

Köszeghy László

„VÉGSŐ SORON URALHATATLAN”

BESZÉLGETÉS RADNÓTI SÁNDORRAL KÉSZÜLŐ KÖNYVÉRŐL

2017-02-27 | INTERJÚ

Radnóti Sándor esztéta, kritikus, az ELTE professor emeritusa. Jelenlegi munkájáról, a táj filozófiájáról szóló, készülő könyvéről kérdeztem.

KL: Amikor legutóbb találkoztunk, Tanár úr mesélte, hogy lényegében gimnazista kora óta mindig készül valamilyen szöveg a műhelyében. Vagy műkritika, vagy filozófia – jelenleg ismét elméleti művön dolgozik. Miért éppen a táj? Hogyan adódott a téma?

RS: Nem úgy, hogy nagyon elszánt kiránduló lennék, vagy a táj elkötelezett híve. Én magam soha nem kezdeményeztem kirándulásokat. Amikor olyan baráti körbe keveredtem, amely rendszeresen kirándult, én is mentem velük, és nagyon szerettem, élveztem – de nem tartozik az életformámhoz. S mikor ez a baráti társaság – ilyen-olyan okok miatt – meglazult, már nem kirándultam.

Tehát nem a táj iránti elementáris elragadtatás miatt kezdtem a témával foglalkozni, hanem merőben teoretikus okokból. Befejeztem a Winckelmann-könyvet[1] – sokéves és kövér vállalkozás volt. Ilyenkor az ember kiürül, és gondolkodik, hogyan tovább. Szorongató élmény, ugyanakkor a jövő ígéretével teljes.

más történt, mint amit terveztem

Felmerült bennem – a Winckelmann-könyvből adódóan –, vajon lehet-e a 20. század végén, a 21. század elején az ízlés fogalmával operálni, vissza tud-e térni, van-e értelme és lehetősége. Ugyanis a 18. század filozófiájában az ízlésfilozófiának rendkívüli jelentősége volt, és lényegében

alig akadt olyan nagy filozófus, akinek ne lett volna ízlésmélete, ne nyilatkozott volna meg ebben a kérdésben. Ez az ízlésfogalom a 19. században a filozófia periferiájára került, majd onnan is eltűnt. Az elképzelésem az volt, hogy történeti esettanulmányokat végzek, és keresek olyan nagy témákat, ahol jól és világosan megmutatható, hogyan változik az ízlés. És, már nem először életemben, végül is valami más történt, mint amit terveztem.

A radikális, látványos változásra a táj témája kínálta magát: hiszen hogy milyen tájat szeretünk, milyen táj érdekel bennünket, nagyon erősen ízlésfüggő. Montaigne még leküzdendő akadállyal és kifejezetten rondának találta az Alpokat, amely később, a 18. századtól, olthatatlan elragadtatás tárgya lett, illetve a fenséges alapvető példája. Sok hasonló eset van: mikor érdekli a festőket a felhők világa, s mikor válik másodlagossá? Úgy éreztem, a táj tárgyában olyan anyagot találtam, amelyen egyértelműen meg lehet mutatni az ízlések fordulóit. Ebből egy terjedelmes, körülbelül százoldalas esettanulmány lett volna az ízlésről szóló könyvben. Ám ahogy haladtam előre a kutatásban, egyre világosabb lett, hogy olyan hatalmas témával állok szemben, amely szétfeszíti az esettanulmány, az alárendelt szerep lehetőségeit.

Jacob Isaackszoon van Ruisdael: A vadászat, 1665–1670. Drezda, commons.wikimedia.org

Nagyon hasonló történt, mint a Winckelmann-könyv esetében is, amely a múzeumról szóló elméleti könyv első fejezetének indult, majd elkezdett dagadni... És ez lett belőle. Most is: egyszer csak a fejemhez kaptam, hogy én már nem az ízlésről, hanem magáról a tájról, a tájfogalom történeti keletkezéséről, a tájhoz fűződő viszonyunkról, a tájról szóló reflexiók filozófiai státuszáról és ennek művészi megjelenítéseiről szeretnék írni egy könyvet, és ez nem lesz soványabb, mint a Winckelmann-könyv.

KL: Kezdjük az alapoknál: a táj és a természet fogalmával. Georg Simmel és Joachim Ritter, a két nagy tájfilozófus, bár megközelítésük eltérő, abban egyetért, hogy a táj az újkorhoz, a modernitáshoz kapcsolódik. Simmel szerint „az antikvitás és a középkor nem érzi a tájat”; Ritter a modern tudomány elidegenítette természettel hozza összefüggésbe a táj születését. Valóban kifejezetten modern jelenségről van szó?

RS: Ezt osztom, egyetértek. Pontosabban tőlük tanultam: Simmeltől és Rittertől. Valóban az a tapasztalat, hogy az elkülönülő tájérzékelés, tájérzékenység, a tájjal foglalkozás viszonylag modern jelenség. A modernen a késő középkort, illetve a reneszánszt értem. A 16. század közepén megjelennek a tájképek, és a művészettörténet hatalmas műfajává válnak.

a táj megszületése

Modern – de nem a Simmel- és nem is a Ritter-féle értelemben szeretném ezt magyarázni. A Simmel-féle elkülönülő táj lényegében a kanti érdeknélküliség változata, pontosabban kiszélesítése egy már nem elsősorban esztétikai területre: a földművelő, a vadász, az erdész nem nézi és nem élvezi a tájat. Akik mesterségszerűen foglalkoznak valamivel, ami a tájban van, azoknak nem különül el a táj. Ez önmagában igaz, de még nem mond sokat. A Ritter-féle állítás valóban a természettudományos fejlődéssel hozza összefüggésbe a táj megszületését. Azt mondja, miközben egyre jobban megismerjük – az elkülönülő természettudomány révén – a Földet, a minket körülvevő égboltot, a csillagokat, ezt fizikai törvények alá rendeljük, és elidegenedetten szemléljük, kompenzációként, vigasztalásképpen megjelenik az egész iránti érzék – a táj fogalmában. Ezt is igaznak és meggyőzőnek tartom. De.

KL: Akkor hogyan pozicionálja magát a korábbi elméletekhez képest? Miben fog eltérni az Ön filozófiája?

RS: Ritteré is szemléletes és jó leírás, amely azonban túlzottan élesen poentírozza az ellentétet a természettudománnyal – ez egyszerűen időben nem stimmel. Az elkülönülő táj, vagyis hogy a táj önmagában élvezetté vagy érdeklődés tárgyává válik, izgalmas folyamat eredménye, amely lényegében a 16. század elejétől kezdődik, s kifejlődik a század második felében, illetve a 17. században, amikor nagy tájképfestészet jön létre. A festészetben az aranyalap mint háttér tájjá változik, és egyre inkább előre jön: megfordul az értékrend, az alakok válnak staffázs-figurákká, a táj pedig a kép főszereplőjévé. Ez ellentmond annak, hogy a tájérzékelés a természettudomány ellenében jött volna létre.

Bár Galilei felismerései ezzel párhuzamosak, semmi nem mutat arra, hogy bárki kompenzációt szeretett volna. Ez jóval későbbi – lényegében a 18. század végén Rousseau, illetve Schiller filozófiájában megfogalmazott – gondolat visszavetítése egy sokkal korábbi periódusra. Más értelmet kell találni: ez maga a modernitás. Nemcsak a természettudomány magyarázata elidegenítő – ami miatt az egész iránti érzéket valamilyen módon kompenzálni kellene, és ez jelenne meg a tájban –, hanem a modernitás teljes struktúrájának, a világban való létnek, a világba vetettségnek, itteni küldetésünk megfogalmazása nem tesz lehetővé olyan egészképet, amely megvolt az antikvitás filozófiájában. Ehelyett részekre bomlik. Vannak e világi feladatok. Nagyon világosan megfogalmazza ezt a protestantizmus munkaerkölcse, de rengeteg más példát is lehetne mondani. Ezek a feladatok nem illeszthetők be egy totalitásba, a részek önállóvá válnak, és a külön részek mellé kell más külön részeket – néha kompenzatorikus módon – illeszteni.

A tájként felfogott természet nagyon erős kompenzáció, nem a tudománynak, hanem az ember immanens földi létének, aktivitásának a kompenzációja. Kontemplatív modell vagy magatartás. A *vita activa* és a *vita contemplativa* középkori ellentétpárja jelenik meg modernizálódva. Ott van az aktív élet, amely politikával (hogyan rendezzük be a közéletet) és munkával teljes (hogyan változtassuk meg a világot, hogyan tekintünk a természetre mint valami munkadarabra, amelyen dolgozunk). Ugyanakkor ezekkel a világi feladatokkal, az aktivitással szemben megjelenik egy filozofikus-kontemplatív kérdés, amely érzéki formában is jelen van, valahányszor felnézünk az égboltra, elnézzük a tenger végtelenségét, s amely nincs párban az aktivitás kérdéseivel. Létrejön, amit modern karakternek, gondolkodásnak vagy modern embernek hívunk. Ez szétszakítottságot jelent. A teljes egység létrehozhatatlanságát, megoldhatatlanságát; a boldogsággal szemben valamilyen tartalmas élet célkitűzését, amely megnyugtató, statikus egységre, megállásra soha nem juthat.

Caspar David Friedrich: Szerzetes a tengerparton, ca. 1808–1810. Régi Nemzeti Galéria (Berlin), commons.wikimedia.org

KL: Schiller valahol mégis ezt a problémát gondolja tovább. Mi az ő jelentősége a táj filozófiájában?

RS: Schiller szembeállította a naiv embert és a szentimentális embert: naivnak tekintette az antik beállítottságot, olyannak, amely még egy a természettel; szentimentális, aki keresi a természetet. Ez utóbbit jelölte meg a modernitás beállítottságaként. Ezzel leírta a modern szétszakítottságot, noha nem gondolom, hogy a természet keresése jelenti a végső vagy legfőbb feladatot a modern ember számára.

hozzátartozik az emberi öntudatunkhoz

Amikor tevés-vevésünket, aktivitásunkat kompenzáljuk azzal, hogy a zűrés nagyváros közepén felnézünk az égboltra – és ez a végtelenség érzetével tölt el bennünket –, nem az történik, hogy valami a helyére illeszkedik. Nem az történik, amit néha javasolnak, hogy érezzük magunkat kis pontnak, hiszen ott van a végtelen a fejünk fölött stb. A gondolkodás másik dimenziójába kerülünk, amelyre szintén szükségünk van, amely hozzátartozik az emberi öntudatunkhoz, de nem kompenzatív módon.

KL: Visszatérve az érdeknélküliséghez és a szemléléshez: a táj lényegileg kapcsolódik a gyakorlati célok feladásához? Nem tekinthető-e az autonóm műalkotás előfutárának?

RS: Simmel erősen ebben az irányban megy, Ritter is ide jut. Én nem. Én azt gondolom, hogy a művészet, mint minden nagy filozófiai problémát, ezt is tárgyalja, ezt is felfogja, ezzel is kapcsolatba kerül. Akár a tájfestészet, akár tájversek kapcsán, vagy, ha meggondoljuk, olyan híres regényjelenetekben, mint Andrej herceg majdnem halálos sebesülése a *Háború és békében*, amely az ég kitárulásához vezet. Számos ilyen példát lehet hozni. A táj a művészet rendkívüli anyaga, de nem hiszem, hogy esztétikai struktúrája volna. Vagy amennyire van esztétikai struktúrája, annyira lehet vallásos struktúrája is. Egyszerűen egy alapvető filozófiai kérdéstről van szó. Az élet értelméről elmélkedik olyankor az ember, mikor igazi természet- vagy tájélménye van; ez vezethet filozófiailag leírt és jól ismert tapasztalatokhoz: a pascali rettegéshez és szorongáshoz, de éppígy vezethet egy szintén nagyon ismerős örömhöz, eggyéolvadáshoz az univerzummal.

Újra és újra hangsúlyozom, hogy ez a tapasztalat nem jelent az élet problémáira filozófiai megoldást. Ellentétben a modern természetfilozófiákkal, amelyek azt mondják – tolsztojánus módon is meg lehet fogalmazni –, hogy ne izegjetekek-mozogjatekek földi céljaitok elérése kedvéért, ne nyüzsögjetekek, ne tolakodjatekek, hanem gondoljatekek a végtelenre és az abban megnyugvásra. A nirvána vagy Tolsztojnál a *Három halálban* a paraszt belenyugvása az élet végességébe – ezek jelentenek az alternatívát és megoldást a modern élet kínjaira. Én ezt semmiképpen nem állítom. Távol legyen tőlem! Hanem azt állítom, hogy felnyitnak egy dimenziót, amelynek nem lehet következménye az aktív életben, a *vita activában*, de amelyre újra és újra reflektálnunk kell. Nem zárkozhatunk be kicsinyes céljainkba anélkül, hogy a „Mi végre?“, „Mi az értelme?“ kérdést fel ne tennénk. Erre nem ad választ a táj vagy az a transzcenzus, amely a tájtapasztalatban létrejött, csupán arra figyelmeztet, hogy maga a kérdés feltehető, és fel kell tenni.

Joseph Mallord William Turner: Skarlátvörös naplemente (Scarlet Sunset), ca. 1830–1840. Tate Gallery London, commons.wikimedia.org

KL: Milyen további fogalmak, elméleti problémák alkotják az értelmezés keretét? Kik lesznek a mű főszereplői?

RS: A 18. századi esztétika – itt zárójelet kellene nyitni: mennyire nevezhető ez valóban esztétikának – egyik kulcsfogalma a fenséges, amelynek alappéldáit nem a művészet kínálja (az csak származtatott módon lett fenséges), hanem a természetélmény. Következésképpen fontos része lesz ennek a projektnek a fenségesről szóló, 18. századi gondolkodás feldolgozása abból a szempontból, hogy ennek a diskurzusnak az igazi modellje vagy paradigmája a természetélmény. Még hozzá, érdekes módon, a magas hegyek élménye. Azoknak az Alpokon túli gondolkodóknak – jöttek legyen Angliából, ahol a legtöbbet gondolkodtak a fenségesről, vagy Franciaországból, vagy máshonnan –, akik megtették a maguk nagy útját a hegyeken keresztül a klasszikus Itáliába, ez az átkelés az Alpokon jelenti a fenséges alapélményét. A kérdésre válaszolva, lesz például szó a fenséges filozófiai fogalmáról.

a giccs egyik fő témája

Ugyanakkor van egy másik vetülete is ennek a kérdésnek. Többször is tiltakoztam az ellen, hogy valamilyen filozófiai probléma végső megoldása volna a tájélmény, hogy ne a társadalomra, hanem a természetre figyeljünk, és onnan szerezzük az ösztönzéseinket stb.

Ezeket az egyszerű megoldásokat gyakran érezzük giccsesnek, és nem is véletlen, hogy a giccs egyik fő témája a természet. A naplementének mint festői témának a 17. századtól hatalmas példái vannak – és az egyik legismertebb giccs témává vált. A szarvasok a patakban vizet kortyolnak, és a hegyek karéjában állnak. Hasonló giccses képekkel van tele a padlás. Azt gondolom, indokolt feltenni a kérdést, hogy a tájélmény milyen kapcsolatban áll a giccs problémájával. És azt remélem, ebből egy új giccselméletet lehet kidolgozni.

Foglalkozom Goethével és a jénai romantikával, amely új és nagy felismeréseket hozott a táj kérdésében. Természetesen azt is tárgyalom, hogyan szűnik meg a művészetben a tájfestészet jelentősége a 20. század végére, hogyan jelenik meg egyre erősebben a 20. század elejétől a tájkép absztrahálódása. Egyes vélemények szerint – én is hajlok erre – az absztrakt is innen ered. Ahogy például Mondriannál látható: eredetileg a négyzetek mögött a fák ágai voltak, korai képei még ezt ábrázolták, ezekből az ágas-bogas fákból lett egyre kevésbé felismerhető és a természettől egyre távolabbi absztrakció. Kérdés, hogyan szűnik meg a táj mint a művészet nagy témája. Ha valóban így van, akkor – ahogyan a táj mint téma megjelenése a művészetben mutatta a tájérzékenység megjelenését, a tájfogalom elkülönülését – a történet másik vége jelenti-e vajon tájérzékenységünk csökkenését? Vagy összefügg-e azzal a kérdéssel, hogy a tájépítészetben, a táj átalakításában, a táj védelmében egyre inkább intézményesül a tájhoz fűződő viszonyunk? Kevés helyen érezzük – kivéve, ha a magas égre felnézünk –, hogy még érintetlen tájjal van dolgunk. Ezek mind nagy kérdések, amelyek elvezetnek a természetvédelem problémáihoz is, amelyekhez én nem értek, de érinteni kell valamilyen módon a tájhoz fűződő viszonyunk modern konzekvenciáit is.

Piet Mondrian: Virágzó almafa, 1912, Hága, commons.wikimedia.org

KL: Vajon ma is érvényes az a fajta modern, elidegenült viszony a természethez, amelyből megszületik a táj?

RS: Igen, ez jó kérdés. Amikor a gondolat először megjelent a modernség, az újkor első évszázadaiban, sokkal kevesebb eszközünk volt a táj befolyásolására. Persze ősidők óta befolyásoljuk a tájat, például amikor hatalmas földeket termőföldekké alakítunk, vagy amikor kivágjuk a fákat, hogy hajókat csináljunk belőle – Görögország mai kopasz hegyei jól mutatják előtörténetüket. De soha nem voltak erre olyan eszközeink, mint amilyenek a 19. századtól lettek. A vasúti sínekkel, a csatornákkal egyenes vonalakat kezdtünk húzni a tájba, amelyek nem tartoznak a természet eleve meglévő elemeihez: mesterséges, ember teremtette absztrakciók. Ma a Föld képe egyenes vonalakkal átszótt, és nyilvánvalóan egyre nagyobbak a lehetőségek a táj átalakítására – ennek a konzekvenciáit is végig kell gondolni.

KL: Egy másik lehetséges perspektíva: a táj politikája. A képi fordulat híres művészettörténésze, W. J. T. Mitchell mondja, hogy a táj valójában hatalmi kérdésekről szól, a territórium feletti uralomról, a terület kisajátításának kérdése áll a középpontban. John Barell nyomán a tájképek „sötét oldalá”-ról beszél. Ez a marxista-posztkolonialista szemlélet mennyire releváns a készülő műben?

RS: Természetesen, foglalkozom ezzel, van relevanciája. Ha az ember megnézi a londoni National Galleryben Rubens egyik legcsodálatosabb művét, amely hatalmas tájkép, látja a festmény bal szélén, egy kis kastély előtt, egész apró alakként, Rubenst és feleségét. Tudni kell, hogy Rubens ezt a képet a fölötti örömeiben festette, hogy vásárlás révén igazi földbirtokos lett – ez földesúri büszkeségének kifejeződése. „Ez a táj, amely körülvesz engem, mind az enyém.” Ilyenkor nyilvánvalóan jelen van a territórium-kérdés. A tájkép előtörténetéhez hozzátartozik az olyan térképszerű tájbrázolás, amelynek a legfőbb funkciója, hogy világossá tegye a territoriális elosztást: tulajdonjogokat, birtokjogokat jelölt.

■

birtokolhatatlan tájak

Ez valóban létező eleme a komplex problémának, ám abszurd túlzásnak tartom a táj egészét erre az egy részemére visszavezetni. Mitchell elvetette a súlykot, amikor az imperializmussal hozta egyértelmű és kizárólagos összefüggésbe a táj kérdését. Vannak birtokolhatatlan tájak. Vannak olyan erős tájérzékelések, amelyekhez a tulajdonnak semmilyen kapcsolata nem fűződik, és ezek alkotják az alapvető tájtapasztalatok túlnyomó részét.

Salvator Rosa: Esti tájkép, 1640–1643, magángyűjtemény, commons.wikimedia.org

KL: Térjünk vissza egy pillanatra a giccshez! A tájkép valóban kimerítette lehetőségeit? Bourdieu Az ízlésítélet társadalomkritikája (La Distinction) első részében olyan felmérésről számol be, amelyben különböző végzettségű alanyoktól azt kérdezte, szerintük milyen témáról lehetne jó fotót készíteni. A naplementés tájkép a munkásosztály 88 százaléka szerint „szép” képalapanyag, míg a felsőosztály felsőfokú végzettségű tagjainak csupán 52,5 százaléka gondolja hasonlóan. 5 százaléuk kifejezetten csúnyának tartotta. A tájkép ismét elvesztette társadalmi statusát, mint anno a Francia Akadémia hierarchiája szerint?

RS: Valószínűleg ma már műfaji hierarchiáról nem beszélhetünk, mert tematikus műfajokról sem igen beszélhetünk. Ez, ami a művészetet illeti, mindig nyitott kérdés: hol születik olyan művész vagy olyan irányzat, amely újra termékeny lehetőségeket talál egy adott témában vagy műfajban. Nagy mozgások vannak a tájhoz kapcsolódó művészeteknek abban a halmazában, amelyet *land art*nak nevezünk. Ez a művészeti irányzat valaha azt ambicionálta, hogy hatalmas munkával átalakítsa a táj ábrázatát: elképesztő bányamunkákat végeztek, rengeteg földet helyeztek át, sziklát vájtak ki, a tengerbe mólót építettek csigavonalban – híres példa. Számítottak különböző nézőpontokra, bizonyos alkotások igazi jelentősége csak repülőgépből érzékelhető pontosan. És mintha ez megszűnt volna.

Annak a fajta *land art*nak, amely át akarta alakítani a természet arcát, mintha leáldozott volna a napja. Ma sokkal inkább olyan *land art*-akciók vagy vállalkozások vannak, amelyek csupán egészen apró jeleket hagynak a természetben, és hihetetlen tapintattal igyekeznek nem beavatkozni. Talán ebben lehetne látni a

gyengéd és tapintatos együttélés

modern impulzust. Már nem az ember óriássá válása a lényeg, amelynek legfőbb mutatója, hogy megváltoztatja a Föld arculatát, hanem éppen a gyengéd és tapintatos együttélés az eredeti tájjal, vagy visszaállítási kísérlete ennek az arculatnak. Ahogy néha kiengednek állatok az állatkertből, és igyekeznek őket visszavádatni, úgy próbálják a természetet is visszavádatni. Ezek különböző zöld programok, amelyeknek mind megvan a maga filozófiai háttere, s bár nem tartoznak vizsgálódásom középpontjába, nagyon is érdemes rajtuk elgondolkodni.

KL: Van-e a természeti tájnak aurája, történetisége? Mi történik, mikor azt érezzük, hogy ez az a bizonyos hegy, amelyet már annyian megmászta, amelyről annyit írtak, és amelyről sok-sok tájkép készült? Mikor a tájról a tájkép jut eszünkbe, nem fordul-e meg művi és természetes, tájkép és természeti táj viszonya? A festői táj vagy az angol picturesque kifejezés nem ezt a megfordított viszonyt mutatja be?

RS: Igen, ez gyakran előfordul. Ha az ember elmegy Aix-en-Provence mellett a sztrádán, azt látja kiírva: „Cézanne tája”. Ez a megfordulás szép példája: már nem a Cézanne által hihetetlen vonzónak tekintett és ezerszer megfestett hegyet tekintjük elsődlegesnek, hanem hogy Cézanne megfestette, ezért mint „Cézanne tája” jelenik meg. Ilyen kölcsönhatások sokszor előfordulnak a természetként felfogott táj és kultúra között.

Jacob Rak: Kép a „Spiral Jetty”-ről egy sósvivatag közepén, amelyet a Nagy-sóstó (Great Salt Lake) vizének visszahúzódása eredményezett, 2016, commons.wikimedia.org

A kultúra eredeti fogalma szerint: megművelés. Ebből született az általános fogalom, amelyet közönségesen a még megműveletlen vagy soha meg nem művelendő természettel szemben szoktak említeni. Így jön létre kultúra és természet kettőse, s kétségkívül gyakran az oda-vissza csapás. Mindig, még a kultúra és természet közötti ilyen oda-vissza játékokban is van a tájban egy végső elem: *nem uralhatom*. E tájfogalomnak, amelyről beszélek, az a kritériuma vagy definíciója, hogy végső soron uralhatatlan. Nem sajátíthatom ki. Igen, Cézanne tája; igen, olyan táj, amelyben jelentős történelmi események történtek – mondjuk, a waterlooi csatamező –, ez mind hozzátartozik a táj érzelmi és fogalmi gazdagságához. De van egy végső uralhatatlanság abban a tájfogalomban, amelyről beszélek. Ezt nem lehet legyőzni.

átutazó vendég vagyok

Amikor azt mondjuk: hazai táj, a hazaszeretet egész fogalombokra jelenik meg. Ami ismerős, ami az enyém stb. „Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel / egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom” – írja Radnóti Miklós. Amikor vonaton érkezem valahonnan Magyarországra, és meglátom a gémeskutakat, az Alföldet, érzem az otthonosságukat. Petőfi döntése miatt lett „az alföld tengersík” vidéke – a „zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája” helyett – a magyar táj. Az erős érzelmi töltet ellenére, amely az otthoni tájjal kapcsolatos, mindig van egy elem a tájban – és ez a végső –, amely azt mondja, hogy ez nem az én tulajdonom, hanem átutazó vendég vagyok benne. Egy ideig ismerős, amíg tart az életem, utána pedig vége a játéknak. Ezt nevezem uralhatatlanságnak, ez a végső pontja a tájtapasztalatnak – mindig, az előbb említett kulturális oda-vissza játékban is.

KL: A legtöbb posztmodern elmélet természet és kultúra elválaszthatatlanságát mondja ki, azonban ha az uralhatatlanként, a tőlünk idegenként, a Másikként definiáljuk a tájat, akkor valamilyen szinten mindig fenntartjuk az elválasztottságot.

RS: Igen, ezt így gondolom, van elválasztás, ami nem mond ellent annak, hogy a tájat történelmi kultúrák szerint fogalmazzuk meg. Például, hogy milyen tájat választunk, milyen táj válik vonzóvá számunkra – így újra és újra megjelenik a történelmi-kulturális meghatározottság. Ebben az értelemben elválaszthatatlan, de a végső mondandójában elválasztott. Olyan rétege az emberi életnek, amely kívül van a kulturális meghatározottságon, és amelyet nevezhetünk ontológiainak. A létbe „belevettség”-nek hívták ezt az egzisztencialisták – e belevettség-élmény jelenik meg a tájélményben.

Nem esztétikai kompenzációként fogom fel a tájat, inkább egy másik szemléletként, egzisztenciális szempontként, amelynek művészi vagy vallási formái is lehetségesek. Mindenképpen valamilyen transzcenzus, kilépés a mindennapi életvilágunkból. Ez egészen banálisan megjelenik, mikor azt mondjuk: „kimegyünk a természetbe”.

KL: Óvatosan kérdezem: körülbelül mikorra tervezi a könyv befejezését? Látja-e esetleg már a végét?

RS: Ez hosszú folyamat, a végét még nem látom. Néhány éve már foglalkozom vele, és néhány évbe még mindenképpen beletelik. Most például tettem egy jó negyedéves kerülőt egy nem is hosszú fejezet kedvéért, amely a *picturesque*-ről, a kertről, a kert és a táj ellentétéről szól. Miért nagyon érdekes önellentmondás a tájkert? Miért törekedtek a 18. században Angliában olyan kertek, illetve parkok létrehozására, amelyek igyekeztek elleplezni a bekerítettséget, és közvetlen viszonyt létrehozni a tájjal? Ennek hatalmas irodalma van, és beletelt egy negyedévbe, amíg a legfontosabb anyagát feldolgoztam. Ebből születik aztán egy húszoldalas fejezetrész. Ez még néhány év.

[1] *Jöjj és láss! – A modern művészetfogalom keletkezése – Winckelmann és a következmények.* Atlantisz Könyvkiadó, 2010.

felső kép | Claude Lorrain: *Táj Acisszal és Galatheával*, 1657. Drezda, commons.wikimedia.org